

HRVATSKI STUDENTI U PRAGU KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA¹⁵³

Anamarija Bašić
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest / Odsjek za hrvatski jezik i književnost
E-mail: anamarijabasic5@gmail.com
Stručni rad

Rad tematizira hrvatsku studentsku populaciju u Pragu krajem 19. i početkom 20. stoljeća. U uvodnom dijelu problematiziraju se razlozi odlaska na studij u Prag i godine koje su uzete kao okvirne, donosi se analiza strukture studenata na češkom sveučilištu kao i nekoliko brojčano većih skupina hrvatskih studenata. Poseban osvrt dan je na studijski boravak Stjepana Radića u Pragu, njegove veze s Češkom te na studentske generacije iz 1895. i 1908. godine te je opisan doprinos splitskih praških studenata razvoju splitskog sporta i arhitekture. Navedeni su i neki poznati Hrvati (osim Radića) koji su studirali u Pragu.

Ključne riječi: *slavenska uzajamnost, Karlovo sveučilište u Pragu, T. G. Masaryk, Stjepan Radić, pisma, František Hlaváček, Hrvatsko-slovenski klub, Slavija, Hrvatska Misao, Novo Doba, prof. Đuro Šurmin, 1895. i 1908. godina, splitski studenti, Fabjan Kaliterna*

Zlatni Prag

Prag, kao jedno od kulturnih središta Austro-Ugarske Monarhije krajem 19. i početkom 20. stoljeća u svoje je okvire primio nekoliko stotina hrvatskih studenata. Vremenski okvir ovog rada čine 1882. jer se tada Karlovo sveučilište u Pragu razdvojilo na češko i njemačko te 1918. godina kao zadnja u tzv. dugom 19. stoljeću. Između ovih dviju graničnih godina, nekoliko stotina hrvatskih studenata studiralo je u Pragu. Najveći broj hrvatskih studenata pohađao je češko sveučilište, manji njemačko, a dio ih je studirao na politehnici, umjetničkim akademijama ili drugim visokim školama.¹⁵⁴

Ovdje ćemo navesti neke od mogućih razloga odlaska na studij u Prag. Kao što je poznato, u Dvojnoj Monarhiji diploma stečena u austrijskom dijelu nije se priznavala u ugarskom i obrnuto. Tako da se onim studentima čije su zemlje pripadale austrijskom dijelu, više isplatilo studirati u Pragu, Beču ili Grazu, nego u Budimpešti ili Zagrebu i

¹⁵³ Ovaj članak dio je diplomskog rada autorice pod nazivom *Hrvatski i slovenski studenti u Pragu krajem 19. i početkom 20. stoljeća*. Puna verzija dostupna je na:

<https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A579/datastream/PDF/view>.

¹⁵⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 129-130.

obrnuto.¹⁵⁵ Austrijski i ugarski dijelovi Monarhije bili su bolje povezani unutar svog teritorija nego međusobno. U hrvatskim zemljama jedino tadašnje sveučilište bilo je zagrebačko koje se sastojalo od pravnog, filozofskog i bogoslovnog fakulteta koje je kao moderno djelovalo od 1874. godine (ne računajući prethodnu Isusovačku akademiju, op. A. B.). Godine 1882. u sklopu Filozofskog fakulteta osnovan je Farmaceutski tečaj, šest godina kasnije i Šumarska akademija, a u njezinu okviru osnovan je Geodetski tečaj koji je 1919. uključen u sastav Tehničke visoke škole. Zagreb je medicinski fakultet dobio tek krajem Prvog svjetskog rata, 1917. godine.¹⁵⁶ Ukratko, hrvatski su studenti u Pragu imali veći izbor fakulteta nego u Zagrebu. Također, na Karlovu sveučilištu predavao je Tomáš Garrigue Masaryk,¹⁵⁷ poznat po politici „sitnog rada“, a čija su predavanja imali priliku slušati ako su studirali u Pragu.

Kao posljednji od razloga navest ćemo tada popularnu tzv. slavensku solidarnost. Teško opisiva ideja povezivanja slavenskih naroda koja je tada bila aktualna, a očitovala se u raznim manifestacijama, poput organiziranih putovanja u Velegrad i Prag, gospodarskih izložbi te sveslavenskih novinarskih kongresa na kojima se pokušao uspostaviti ured za tiskovine slavenskog govornog područja, Prag je doživljavao kao veliko slavensko središte, a mnogi su studenti, poput Stjepana Radića podupirali mlađe kolege da radije odlaze na studij u slavenski Prag, nego germanski Beč. Hrvatske novine brujale su o događajima iz Praga, brojni su ga časopisi smatrali uzorom u borbi protiv germanizacije i isticala se povezanost slavenskog sjevera i juga tj. Češke i Hrvatske. Primjerice, u *Obzoru*¹⁵⁸ je izišao članak „Chorvátske ulice“ u kojem se navodi: „U Pragu se

¹⁵⁵ Početkom 20. stoljeća austrijska je vlada priznala pravovaljanost studija na zagrebačkom sveučilištu i za austrijske zemlje, ali uz dopunske ispite. Tek otada su u Zagrebu mogli studirati studenti iz južnoslavenskih dijelova Monarhije jer je tek nakon te odluke postojala mogućnost da se nakon završetka studija u Zagrebu zaposle u austrijskom dijelu Monarhije. Borba za potpuno izjednačenje diploma u austrijskom i mađarskom dijelu nastavljena je do 1914. godine te je bila jedan od zahtjeva svih studentskih demonstracija. Nepriznavanjem diplome potencirala se razdvojenost Hrvatske i Slavonije od Dalmacije i Istre te većina studenata iz hrvatskih primorskih dijelova nije studirala u Zagrebu.; Gross, „Studentski pokret“, 452-453.

¹⁵⁶ <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/> (18. 4. 2017.)

¹⁵⁷ Tomáš Garrigue Masaryk (1850. – 1937.) bio je češki filozof, sociolog i političar. Bio je profesor filozofije na Karlovu sveučilištu u Pragu, jedan od osnivača Mladočeške stranke, zastupnik u austrijskom Carevinskom vijeću, a kasnije i osnivač Češke narodne (realističke) stranke. Svojom je politikom „sitnog rada“ utjecao na hrvatske studente koji su studirali u Pragu, a osnovno joj je obilježje povezivanje građanske politike s potrebama širih slojeva naroda. Masaryk se zalagao za osamostaljenje Češke u sastavu Austro-Ugarske Monarhije te je bio prvi predsjednik Republike Čehoslovačke.;

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39258> (17. 9. 2017.), Vranješ-Šoljan, „T. G. Masaryk i nova Europa“, 214.

¹⁵⁸ Dnevnik *Pozor* počeo je izlaziti u Zagrebu 1860., a preimenovan je u *Obzor* 1871. te je pod tim imenom izlazio do 1941. godine. U vrijeme bana Khuena (1883. – 1903.) bio je glasilo Neodvisne narodne stranke čije su se pristaše po njemu često nazivali i obzoraši. S obzirom na to da je bio oporbenjački časopis, često je bio zabranjivan.; Janjatović, *Stjepan Radić*, 17.

isto tako brani Hrvatska, kao i u Zagrebu Češka; ove dvije kraljevine, jedna na sjeveru, jedna na jugu monarkije, imaju se opirati koaliciji njemačko-magjarskoj, koja hoće da u Cislajtanijskoj stvori premoć njemačkomu, a u Translajtanijskoj magjarskomu življu.“¹⁵⁹ No, bez obzira na to koliko ova ideja bila jaka s hrvatske strane, s češke strane nije bilo većeg interesa za stanje u Hrvatskoj. Ideja je zanimljiva za ovaj rad jer se lako iščitava iz studentskih pisama tadašnjih praških studenata korištenih u ovom radu.

Hrvatski studenti u Pragu (1882. – 1918.)

Grupa hrvatskih studenata koja je pristigla nakon spaljivanja mađarske trobojnice bila je jako aktivna te se o njoj najprije i misli kada se govori o praškim studentima sjeverne Hrvatske, a često se piše kao o jako brojnoj. Razlog tome jest njihova politička aktivnost. Podaci koji se ovdje navode, uglavnom se podudaraju s analizom prof. Agičića koji je prvenstveno analizirao studente filozofskog, pravnog i medicinskog fakulteta češkog sveučilišta te matične knjige doktora obaju fakulteta (češkog i njemačkog) koje su sada dostupne u digitaliziranom izdanju na stranicama Karlova sveučilišta u Pragu.¹⁶⁰ Osim na tri navedena fakulteta, hrvatski su studenti studirali i na tehničkim fakultetima, umjetničkim akademijama i drugim visokoobrazovnim ustanovama, no oni nisu obuhvaćeni ovom analizom.¹⁶¹ Također, druga grupa hrvatskih studenata koja je bila aktivna, ali i mnogobrojna, bila je ona iz 1908. kada ih se veliki broj ispisao sa Sveučilišta u Zagrebu u znak protesta zbog prisilnog političkog umirovljenja prof. Đure Šurmina.¹⁶²

U razdoblju između 1882. i 1918. godine na češkom su sveučilištu u Pragu studirala ukupno 444 hrvatska studenta. Hrvati iz Međimurja, južne Ugarske i Bosne i Hercegovine nisu obuhvaćeni analizom. Iz Banske Hrvatske bilo ih je 206 (46,4%), iz Dalmacije 203 (45,7%), dok je iz Istre studiralo 35 studenata, odnosno 7,9% od ukupnog broja. Najviše je hrvatskih studenata bilo na pravnom fakultetu (290 ili 65,3%), na filozofskom 91 (20,5%) i medicinskom 63 (14,2%). To objašnjava činjenica da je na pravnim fakultetima inače bilo više studenata. S druge strane, studenti prava bili su politiziraniji te su bavljene političkim aktivnostima tijekom studija smatrali pripremom za buduće zvanje. Stoga su

¹⁵⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 33-34.

¹⁶⁰ Dostupni su na poveznici: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en>

¹⁶¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 129.

¹⁶² Isto, 129-130.

oni koji su prihvaćali ideje slavenske suradnje, zasigurno radije birali Prag, i to češko sveučilište, negoli neko drugo.¹⁶³

Nadalje, austrijska se diploma nije priznavala u ugarskom dijelu Monarhije i obrnuto. Stoga ne čudi da je veliki broj studenata u Pragu bio iz Dalmacije. Trebali bismo uzeti u obzir i prometnu povezanost jer u tom razdoblju Dalmacija još nije bila povezana sa Zagrebom željezničkom prugom pa je jedini način da dalmatinski studenti stignu na studij bio parobrodom do Trsta ili Rijeke odakle su nastavljali željeznicom za Beč ili Prag.

Zanimljivo je kako jedan od studenata prava, Dragan Šašel, objašnjava razloge nastavka studija u Pragu: „(...) htio bih, da ostavim zagrebačku univerzu pa da pođem na prašku i to zato što:

1) u Zagrebu moram gotovo svaki dan slušati predavanja (=sjediti kao drven kip u klupi i gledati profesoru u brk).

2) Od tih predavanja nemam nikakovu korist nego samo štetu, jer mi oduzimlju najbolji i najveći dio dana, kad bih mogao štogod naučiti (u večer ne učim niti čitam radi očiju).

Radi toga sam nakanio poći na drugu univerzu (prašku) – nu za to nemam novaca.¹⁶⁴

Pokrajina	Pravni fakultet	Filozofski fakultet	Medicinski fakultet	Ukupno
HRVATSKA	102 (35,2%)	64 (70%)	40 (63,5%)	206 (46,4%)
DALMACIJA	158 (54,5%)	22(24,4%)	23 (36,5%)	203 (45,7%)
ISTRA	30 (10,3%)	5 (5,6%)	0	35 (7,9%)
U k u p n o	290	91	63	444

Tablica 1. Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu (1882. – 1918.)¹⁶⁵

Podaci u matičnim knjigama nisu potpuni kada je riječ o nacionalnosti, ali zato je uvijek bila navedena vjerska pripadnost te se od 1897. godine uvodi i kategorija materinjeg jezika.

¹⁶³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 130.

¹⁶⁴ Pismo Dragana Šašela Františku Hlaváčeku od 22. 9. 1897. godine iz Karlovca; Agičić, *Dragi Franta!*, 194-195.

¹⁶⁵ Tablica je preuzeta iz: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 131.

Vjera	Pravni fakultet	Filozofski fakultet	Medicinski fakultet	Ukupno
Rimokatolička	261 (90%)	75 (82,3%)	48 (76,2%)	384 (86,5%)
Pravoslavna	25 (9%)	13 (14,3%)	15 (23,8%)	53 (12,0%)
Starokatolička	1 (0,3%)	3 (3,3%)	0	4 (0,9%)
Evangelička	1 (0,3%)	1 (1,1%)	0	2 (0,4%)
Židovska	1 (0,3%)	0	0	1 (0,2%)
Ukupno	290 (100%)	91 (100%)	63 (100%)	444 (100%)

Tablica 2. Hrvatski studenti prema vjerskoj pripadnosti¹⁶⁶

U ovoj analizi hrvatskih studenata može se navesti i podjela Dragutina Prohaske na četiri grupe koja, prema mišljenju prof. Damira Agičića, nije ispravna. Osim dviju navedenih, on navodi još dvije. Dakle, prva koja se javlja nakon 1895., druga se javlja oko 1900., treću grupu čine studenti iz 1908., a četvrtu oko 1912. godine. Međutim, njegovu procjenu moramo uzeti s rezervom jer je nastojao dokazati Masarykov utjecaj na jugoslavensku kulturu.¹⁶⁷

Prije 1895. godine hrvatski se studenti na češkom sveučilištu pojavljuju povremeno i ne u toliko velikom broju. Primjerice, od 1882. do 1895. godine na pravnom je fakultetu upisano samo 13 studenata iz hrvatskih zemalja, dok su filozofski fakultet pohađala osmorica, a medicinski šestorica studenata, od toga su četvorica filozofa i dvojica pravnika upisana tek potkraj 1895. godine u zimski semestar nakon izbacivanja iz Zagreba. Godine 1896. stanje se izmijenilo. Tada je upisano 8 studenata na pravni, 3 na filozofski i 1 na medicinski fakultet. Novi su studenti došli u sljedeće dvije godine: 18 ih se upisalo na pravni, 4 na medicinski. Upravo ti studenti uključili su se u pokret napredne studentske omladine na kraju 19. stoljeća. Između 1899. i 1908. godine na češkom sveučilištu studirao je 61 student na pravnom fakultetu, 36 na filozofskom te 9 na medicinskom. Godine 1908. i 1909. – zbog posebne situacije – posve remete dotadašnju relativno logičnu strukturu postupnog povećanja broja hrvatskih studenata s manjim oscilacijama. Tada su se, naime, brojni studenti iz Zagreba upisali na češko sveučilište u Pragu u znak protesta protiv miješanja bana Raucha u autonomiju Sveučilišta tj. prisilnog umirovljenja prof. Đure Šurmina, zastupnika Hrvatske pučke napredne stranke koja je bila dio Hrvatsko-

¹⁶⁶ Tablica je preuzeta iz: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 131.

¹⁶⁷ Isto, 132.

srpske koalicije. Ustanovljena je posebna upisna knjiga za zagrebačke studente dok ih se dio upisao u praške studentske matice čime su postali punopravni članovi češkog sveučilišta u Pragu. Ukupno 111 studenata upisalo se tijekom ljetnog i zimskog semestra 1908. godine na pravni fakultet, 12 na filozofski, dok se na medicinski fakultet upisao tek 1 student. Sljedeće godine, u ljetnom i zimskom semestru upisano je znatno manje studenata: 26 na pravni, 7 na filozofski te 6 na medicinski.¹⁶⁸ Ovaj broj uključuje one kojima je prvi izbor studija bio Prag kao i one koji su se nakon ovog incidenta prebacili iz Zagreba, pri čemu se oni koji su bili studenti medicine nisu prebacili sa zagrebačkog sveučilišta jer je medicinski fakultet u Zagrebu otvoren tek krajem Prvog svjetskog rata.

U razdoblju do 1914. godine upisalo se u Pragu još 45 pravnik, 12 filozofa i 16 medicinara iz Hrvatske, Dalmacije i Istre. Uoči i tijekom Prvog svjetskog rata u Pragu je bilo upisano 8 hrvatskih studenata na pravnom, 12 na filozofskom i 19 na medicinskom fakultetu. Povećanje studenata medicine prouzrokovao je prijelaz iz Beča, Graza i Innsbrucka.¹⁶⁹

Stjepan Radić – praški student (1893. – 1894.) i češki šogor

Stjepan Radić zaslužuje posebno poglavlje u ovom radu kao praški student. Radić je prve dodire s Češkom ostvario preko brata Antuna koji je sudjelovao u radu Prvog kongresa sveslavenskog naprednjačkog studentstva iz Austro-Ugarske 1891. godine u Pragu, a povremeno je pisao i za češki časopis *Časopis českého studentstva*. O samome Stjepanu pisale su praške novine pobunjeničke omladine *Národní Listy* kada je zbog uvrede Khuena Héderváryja bio izbačen sa Sveučilišta u Zagrebu te je morao izdržavati zatvorsku kaznu u Bjelovaru.¹⁷⁰ U tom zapisu hvale njegov hrabar čin. Sve zajedno

¹⁶⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 132-133.

¹⁶⁹ Isto

¹⁷⁰ Početkom svibnja 1889. godine Radić je prvi put uhićen u Zagrebu jer je na izvedbi opere Ivana pl. Zajca *Nikola Šubić Zrinski* u kazalištu, stojeći u parteru, dvaput uzviknuo „Slava Zrinjskomu, dolje tiranin Héderváry.“ Radić je bio uhićen, a izvedba opere je nastavljena. Tada maloljetni Radić kažnjen je redarstveno trodnevnom zatvorom te šesnaestosatnim školskim zatvorom, ali mogao je nesmetano nastaviti školovanje. Izgred zbog kojeg je izbačen sa Sveučilišta u Zagrebu dogodio se četiri godine kasnije, 1893. godine, također u znak protesta protiv bana Khuena Héderváryja. Te je godine u Sisku, 25. lipnja, obilježena tristogodišnjica Bitke kod Siska iz 1593. godine i pobjeda hrvatske vojske i bana Tome Bakača nad Osmanlijama te 25-godišnjica vatrogasnog društva. Nakon svečane povorke gradom, uslijedio je svečani ručak u velikoj kaptolskoj gostionici na kojem se okupilo oko 120 pripadnika sisačke političke i društvene elite te članovi studentske delegacije uključujući i Radića. Nakon zdravice sisačkog gradonačelnika Franje Lovrića kralju i kraljevskoj kući, riječ je uzeo podnačelnik Gjuro Fabac, mađaron koji je nazdravio kralju Franji Josipu i banu Khuenu Héderváryju. Radić je na to uzviknuo: „Pereat magjarski husar...ja mislim, da mi slavimo 300. godišnjicu pobjede hrvatskoga bana, a ne slavimo pašovanje magjarskog husara...“. Nato je

vjerojatno je utjecalo na njegov odabir Praga kao slavenskog grada u kojem će nastaviti svoje školovanje. Akademске godine 1893./1894. upisao se na pravni fakultet češkog sveučilišta u Pragu na kojem je boravio ukupno tri semestra (peti, šesti i sedmi). Radić se dobro snašao u Pragu, o čemu svjedoče njegova pisma bratu Ivanu o troškovima i učenju češkog jezika:

„Moj me je kašalj ostavio. Marljivo učim i sve više valjanih i novih stvari čujem i vidim, kao što sve više valjanih ljudi upoznajem. Koštu imam predobru, a uzimam i zajuttrak, a plaćam objed 30, večeru 20, zajuttrak (mlijeko) 7 nč. Na dan. Stan je 5 ½, dakle sve zajedno 22 fr. 60 nč. A uz to prekrasna i upravo gospodska podvorba, uzorna čistoća, a nada sve moja vedra i vesela ćud, koju mi još više krepe pisamca iz mile domovine, kojih do sada dobih već više. Ne boj se, da su to pisamca mojih znanica, premda je jedno pisala i ženska ruka – naše sestrice. Pisao mi je i moj odvjetnik dr. Ružić o mojoj obtužnici, pa sada čekam svaki dan ponovno pismo od njega, u kom će mi javiti, da li ću na raspravu morati osobno doći. – Dadoh si naručiti nove cipele (6 fr.), popraviti ogrtač (1 fr 50) kupih si čeških knjiga, u opće uredih si sve ponajbolje. Osim malo kiše u prošlom tjednu vrijeme prekrasno (...).“¹⁷¹

Radić je brzo naučio češki, a o tome je kasnije pisao u svojim memoarima *Uzničke uspomene*. Naime, tada nije postojala niti jedna gramatika češkog na hrvatskom jeziku pa je on češki učio iz *Češko-hrvatskih razgovora* Vaclava Zaboja Mařika (učio je već za boravka u zatvoru). Navodi kako, došavši u Prag, „za dva dana pročitah i gotovo posvema razumijeh češku početnicu, a za osam dana svrših već cijelu češku pučku školu“ te kako je ubrzo ne samo bez problema čitao, već se i upisao na fakultet bez ičije pomoći u tumačenju. Piše i kako je neslužbeno razgovarao s profesorom Albínom Bráfem, tadašnjim dekanom pravnog fakulteta, te mu se pohvalio kako čita knjigu o češkom državnom pravu i objasnio kako i Hrvati imaju takvo „neoborivo“ državno pravo, makar i ne imali takvih knjiga o njemu.¹⁷²

u dvorani nastala galama s ciljem da ga se utiša i neki od uzvanika su zatražili da se studente udalji s ručka što su ovi odbili, a Radić je izjavio „da sam najmanje balavac što ne dopuštam, da se nazdravi čovjeku koji već 10 godina tlači Hrvatsku.“ Studenti su još uzvikivali: „Živio Ante Starčević.“ te su unatoč negotovanju sisačkih uglednika još neko vrijeme ostali u dvorani. Mjesec i pol dana kasnije protiv Radića je podignuta prijava, a zbog riječi upućenih banu bio je isključen sa Sveučilišta u Zagrebu te je nastavio studij u Pragu; Janjatović, *Stjepan Radić*, 17-18., 31-35.

¹⁷¹ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 21. 9. 1893. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 92.

¹⁷² Radić, *Uzničke uspomene*, 113-114.; Agićić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 182.

Već je na samom početku boravka u Pragu, poslao pismo uredniku dubrovačkog lista *Crvena Hrvatska*, Franu Supilu kako bi rado bio dopisnik iz Praga za taj časopis što je Supilo s radošću prihvatio, ali bez kritike mladočeha:¹⁷³ „Bit će mi milo, da biste za moj list javljali o češkim stvarima, jer Vi ste na izvoru, pa se možete dobro obavijestiti. Ali mladočehi ne bi smjeli napadati, bar ne u našim novinama. Vi hvalite radikalnu stranku koja se je združila s radništvom. Ja, ukoliko nju poznam uhvam se, da će ova uvijek biti dobar *impuls* i dobar *motor* koji naprijed tjera za one, te su pozvani da učine Češku. Mladočesi imaju u svom taboru jednu ranu, a to su Masaryk i družina: *realiste*.“¹⁷⁴

U istom pismu Supilo odgovara na Radićev upit o zainteresiranosti dubrovačkih studenata za odlazak na studij u Prag: „Žao mi je al Vam moram odgovoriti, da od naših gjaka (ima 15 Hrvata iz Dubrovnika) ne misli nijedan u Prag, a to s više razloga, od kojih je najjači i najlugji *navika*. Navikli su u Beč i Grac, pa im se teško odlučiti. Da mogu, svi bi išli u Zagreb, kad bi i za tamo dobili potporu. U svoje doba, „Crv.[ena] Hrv.[atska]“ je dosta o tom napisala, ali kako se čini bez uspjeha. Svakako naći će se koja stara kuća, te će Vam tamo dohrliti bar za jedan semestar – iz znatiželjnosti na iznimno stanje.“¹⁷⁵

U ostavštini Stjepana Radića, u privatnom posjedu, sačuvan je koncept pisma Franu Supilu kao odgovor na ovo pismo, međutim, ostalo je u konceptu. U tom pismu Radić navodi kako će nastojati što bolje naučiti češki kako bi mogao objaviti brošuru „Hrvati i slavjanska uzajamnost“: „Medju tim ja ne ću sjedjeti. Nastavit ću, u koliko mogu učiti češki i dovršit ću osnovu, po kojoj bi već početkom 94. izdao brošuru: Hrvati i slavjanska uzajamnost, ali na češkom jeziku, s osobitim obzirom na spor hrv. srpski.“¹⁷⁶ jer o tome Česi ne znaju mnogo, niti ne razumiju, i tu, u Pragu, „dalo bi se raditi za našu stvar“,¹⁷⁷ a trebalo bi raditi i na tome da mladočesi napokon počnu podupirati sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom: „Moje je najme najtvrdje uvjerenje, da mi u što kraćem roku moramo učiniti taki preokret u češkoj politici, da Česi (Mlado-) što skorije stanu najodlučnije podupirati

¹⁷³ Mladočesi – češka građanska politička stranka, nastala 1874. godine. Zahtijevala je federalističko preuređenje Austro-Ugarske Monarhije, uz jamstvo građansko-političkih sloboda. Do kraja 19. stoljeća glavna stranka češkog građanstva.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41342> (24. 4. 2017.)

¹⁷⁴ Pismo Frana Supila Stjepanu Radiću od 29. 9. 1893. godine iz Dubrovnika; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 93.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 183.

¹⁷⁵ Isto, 93.

¹⁷⁶ Nepsalano pismo Stjepana Radića od 4. 10. 1893. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 94.

¹⁷⁷ Isto

sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Danas su oni tako slijepi, da bi se tomu protivili radi onih 6 glasova. Sirote, ne znaju da su oni najviše pomogli Madjarima do supremacije!“¹⁷⁸

No, već na samom početku boravka u Pragu, Radić je morao natrag u Hrvatsku, u Petrinju, radi izdržavanja kazne o čemu piše svom bratu Ivanu: „Sjedit ću po svoj prilici u Petrinji, jer je teško vjerovati, da bi mi dozvolili, da svoj zatvor odsjedim u Zagrebu.“¹⁷⁹ U petrinjskom je zatvoru proveo tri mjeseca te nije gubio vrijeme, već je intenzivno učio. Usavršio se u češkom i ruskom, a počeo je učiti poljski i francuski jezik. Tako da piše bratu Ivanu o tome kako mu je u zatvoru te je sretan da barem ima osiguranu egzistenciju te da su mu kolege riješile papirologiju na fakultetu u Pragu: „U Pragu bi već možda kuburio na sve kraje, a ovdje sam još 2 mjeseca siguran za opskrbu. Iz Praga dobih dobre glase, a nadam se, da i u buduće ne će dolaziti hrdjavi. Prijatelj Plocar digao je za me podpise i platio je školarinu. To ti je prijatelj činom i srcem.“¹⁸⁰ Tako da ga boravak u zatvoru nije „udaljio“ od nastavka školovanja. Pravni fakultet nije zahtijevao prisutnost na nastavi te je unatoč tome što je cijeli semestar proveo u zatvoru, uspio obaviti sve studentske obaveze.¹⁸¹ Možemo navesti i primjer pisma Lavu Mazzuri¹⁸² s kojim je prijateljevao, a kojem govori o situaciji u kojoj je trenutno njegov studij te kako bi htio položiti i dodatni ispit: „Za to nakanih kolokvovati i u ovom semestru, koji ne ću izgubiti, barem mi tako javlja prijatelj iz Praga, koji je za me i školarinu namirio i podpise mi digao. Poslao mi je i skripta iz narod. gospod., nu ja bi svakako htio da kolokvujem i iz kaznenoga prava, i to htio bi gradivo proći najprije u hrv. j., pa makar ga samo jednom pročitao, a za to bi u Pragu tečajem mjeseca ožujka (20/II. 94 se moj zatvor svršava) s tim istim prijateljem u češkom j. ponovio. Nu kako znaš iz prsta se ne da učiti, treba mi dakle k tomu nuždih pomagala (...).“¹⁸³

U siječnju iste godine iz Praga mu se javlja prijatelj Oskar Plocar koji ga je upisao u semestar i za njega prikupio potpise te mu javlja o stanju u Pragu: „Piši mi, je li dozvoljeno primati novine. Poslao bih Ti nešto, da znaš, kako napreduje proces o tak. zv. Omladinom,

¹⁷⁸ Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 95.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 183.

¹⁷⁹ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 6. 10. 1893. godine iz Praga; Isto, 95.

¹⁸⁰ Pismo Stjepana Radića bratu Ivanu od 6. 12. 1893. godine iz Petrinje; Isto, 102.

¹⁸¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 184.

¹⁸² Lav Mazzura (1876. – 1930.) bio je hrvatski pravnik i političar, sin Šime Mazzure, također političara i publicista. Studirao je u Zagrebu, a nakon 1895. godine nastavio je studij u Pragu. Bio je jedan od osnivača i urednika časopisa *Hrvatska Misao* te nakon studija jedan od vođa Napredne omladine i zastupnik u Hrvatskom i Hrvatsko-ugarskom saboru kao član Hrvatsko-srpske koalicije.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39649> (15. 9. 2017.)

¹⁸³ Pismo Stjepana Radića Lavu Mazzuri od 29. 12. 1893. godine iz Petrinje; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 108.

ako te to interesuje. Dosada su samo formalija obavljena. Svi izjavljaju, da o nekom tajnom društvu neznaju ništa. Sokol, Hajn, Rašin i Škába imaju danas stanje. Svi su mislili, da će tu izaći Bog zna šta na vidjelo, a kad tamo ništa. Većina ima crimen uvrjede Veličanstva. Drugačije ništa osobita. „Slavia“ živi mirno, kao i prije. Prekosutra je ples, na koji je javljen delegat asocijacije francuzskih djaka iz Pariza. Iznimno stanje je sveudilj u Pragu. Novoga inače ništa.“¹⁸⁴

Nakon izlaska iz zatvora, 1894. godine, Radić se vratio u Prag gdje se uključio u studentsko društvo „Slavija“ i sprijateljio s nekima od vodećih djelatnika naprednog studentskog pokreta. Iste je godine upoznao Františka Hlaváčka, kolegu Čeha, koji je upisao pravni fakultet. S njim se sprijateljio te su se svakodnevno susretali. Zahvaljujući Hlaváčku, Radić je „izbrusio“ svoj češki, a Hlaváček je naučio hrvatski jezik. Intenzivno i dugogodišnje prijateljstvo završilo je kada je Radić započeo voditi drugačiju politiku, odnosno dok nije „sa svoje revolucionarne jugoslavenske orijentacije 1902. godine prešao na pacifističku i reakcionarnu austrijsku i habsburšku orijentaciju, „pod mlohavim plaštem slavenske politike u habsburškoj monarhiji.“ kako je zapisao Hlaváček u članku „Jihoslovanská pokroková generace z konce minulého a počátku tohoto století a její uztahy k československému kulturnímu a politickému životu“ objavljenom u časopisu *Přehled*, a navodi kako je upravo on bio taj koji ga je upoznao s idejama naprednjačkog studentskog pokreta.¹⁸⁵ Brojna je korespondencija između ovih dviju ličnosti, kako tijekom Radićeva boravka u Pragu, tako i nakon.

Iste godine kad i Hlaváčka, Radić je upoznao i ljubav svog života prilikom izleta na Kárlův Týn¹⁸⁶ kod Praga. Bila je to praška učiteljska pripravnica Marija Dvořáková. Njih dvoje intenzivno su se dopisivali; najprije joj je pisao na češkom, a potom i na hrvatskom, ponekad ćirilicom kako bi joj omogućio i učenje ruskog jezika. Radić je s njom dijelio ne samo romantiku, već i svoje političke stavove. Ako mu ona ne bi dugo pisala, tugovao je, te je o tome pisao u pismima svojim prijateljima.¹⁸⁷ Oženili su se četiri godine kasnije, 23. rujna 1898. u crkvi sv. Norberta u Pragu, a ona je dodatni razlog zbog kojeg se Radić zanimao za Čehe i češku kulturu. Godine 2011. povodom 140-e obljetnice Radićeva

¹⁸⁴ Pismo Oskara Plocara Stjepanu Radiću od 24. 1. 1894. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 112.

¹⁸⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 184.

¹⁸⁶ Kárlův Týn srednjovjekovni je dvorac/kaštel u blizini Praga. Danas je poznat je pod njemačkim nazivom Karlstein odnosno Karlštejn.; <http://hrad-karlstejn.eu/> (15. 9. 2016.)

¹⁸⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 185.

rođenja, izaslanici Hrvatskog sabora te Hrvatsko-češkog društva postavili su spomen-ploču u navedenoj crkvi.

Slika 1. Crkva sv. Norberta i spomen-ploča Mariji i Stjepanu Radiću u toj crkvi¹⁸⁸

O tome kako se dobro snašao u Pragu, Radić piše svom sinovcu Pavlu Radiću: „Ja se ajde, hvala Bogu, dobro nastanih i liepo udomaćih u ovom krasnom i velikom slavenskom gradu. Samo s učenjem ide teško: sam ne mogu da radim, a drugi ne će ni za se, a kamo li za me da uče. Jedino je još, što mi zdravlje dobro služi, te hvala Bogu, mogu lako da odsjedim na predavanjih po pet sati na dan (8-11).“¹⁸⁹ Ovdje je potrebno napomenuti da je Radić bio iznimno slabovidan te mu je zato trebala pomoć u učenju (op. A. B.).

No, Radić se kao student u Pragu nije dugo zadržao. Kao član društva „Slavija“, aktivno je sudjelovao u njegovu radu. Tako je u jesen 1894. godine „Slavija“ organizirala diskusiju o studiranju na stranim sveučilištima tj. kakva je korist od toga ako student prijeđe na semestar-dva na drugo sveučilište (izvan Praga). Diskusiju je grubo prekinuo redarstveni povjerenik zbog čega se Radić sukobio s njime prigovorivši mu da je prekoračio svoje ovlasti. Redarstvenik je u prijavi optužio Radića za narušavanje javnog reda, te napisao kako su ga studenti smrtno ugrozili. Zbog toga je Radić morao odležati deset dana u zatvoru, a dobio je i izgon iz Praga. Zatvorsku je ćeliju dijelio s Antonínom Hajnom. U *Uzničkim uspomenama* Radić se prisjeća kako se sprijateljio s tamničarem koji mu je donosio novine i lijepo se ponašao prema njemu.¹⁹⁰ Nažalost, praška se policija nije zaustavila na tome, već se raspitala o Radiću i njegovim prethodnim „prekršajima“.

¹⁸⁸ <http://croatia.ch/zanimljivosti/111014.php> (15. 9. 2016.)

¹⁸⁹ Pismo Stjepana Radića Pavlu Radiću od 24. 10. 1894. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 121.

¹⁹⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 185.

Saznavši za boravak u petrinjskom zatvoru te za izbacivanje sa Sveučilišta u Zagrebu, donijeli su odluku o izbacivanju Radića ne samo iz Praga, već iz cijelog austrijskog dijela Monarhije. Također, Radić je izbačen sa sveučilišta u Pragu, a nije mu pomoglo ni zalaganje Karela Kramára¹⁹¹ za njegov slučaj u češkom saboru. Radić je po izlasku iz zatvora direktno odveden na redarstvo pa u Ugarsku.¹⁹²

Bivši zagrebački i praški student vratio se u Zagreb i bez obzira na protjerivanje iz Češke, ostao je vezan uz nju, prvenstveno zbog dopisivanja sa svojom ljubljenu Marijom, a potom i s ostalim prijateljima, najviše Hlaváčekom. Kao što je već bilo spomenuto da je Radić agitirao hrvatskim studentima da nastave školovanje u Pragu, radije nego u Beču, Grazu ili Budimpešti, on se i založio za studentsku skupinu iz 1895. godine kod svog prijatelja Hlaváčka koji im je uvelike pomagao, a kasnije je postao i urednik časopisa *Hrvatska Misao* koji je izlazio u Pragu.¹⁹³

U našoj se historiografiji često spominje kako je prof. Masaryk mnogo utjecao na Radićeve stavove, pogotovo u razdoblju Radićeva boravka u Pragu. No, to je samo donekle istina. Radić je u Pragu živio poprilično blizu Masaryku, oni su se nekoliko puta i sreli. Čitao je njegove tekstove te ih je i utkao u svoju češku početnicu, ali u kasnijim izdanjima, kada se prestao slagati s Masarykovim stavovima, izbacio je i njegove tekstove, pogotovo zbog Masarykova srbofilstva.¹⁹⁴

Studentska generacija iz 1895. – „protestanti“¹⁹⁵ sa Sveučilišta u Zagrebu

Sredinom listopada 1895. godine, točnije 14. – 16. listopada, kralj/car Franjo Josip I. u pratnji ugarskog ministra Dezsöa Bánffyja,¹⁹⁶ a na poziv tadašnjeg bana Khuena Héderváryja posjetio je Hrvatsku. Carev posjet služio je banu kao dokaz uspjeha u

¹⁹¹ Karel Kramář (1860. – 1937.) bio je češki pravnik, ekonomist, sociolog i političar. Jedan od vođa Mladočeške stranke, od 1891. zastupnik u Carevinskom vijeću u Beču, a od 1894. godine u češkom saboru. Bio je predsjednik Slavenskog kongresa u Pragu (1908.) i Sofiji (1910.). U Prvom svjetskom ratu zagovarao je samostalnost Češke te je nakon rata bio prvi ministar predsjednik Čehoslovačke (1918. – 1919.), a kasnije protivnik Benešove politike.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33712> (27. 9. 2017.)

¹⁹² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 186.

¹⁹³ Isto, 192.

¹⁹⁴ Isto, 210-213.

¹⁹⁵ Koristim ovu riječ jer ih je tako Radić imenovao u jednom pismu (op. A. B.).

¹⁹⁶ Dezsö Bánffy (1843. – 1911.) bio je član mađarske Liberalne stranke, 1892. postao je predsjednik ugarsko-hrvatskog parlamenta, a 1895. – 1899. godine obnašao je dužnost ministra predsjednika čija je vlada bila poznata po nasilnoj mađarizaciji.; Janjatović, *Stjepan Radić*, 42.

upravljanju Hrvatskom¹⁹⁷ kao mađarskom provincijom te je bio pomno isplaniran, a grad je bio okićen mađarskim, hrvatskim i srpskim zastavama te je Franjo Josip trebao otvoriti novosagrađenu zgradu Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Predviđeno je da će u događaju sudjelovati i studenti i profesori zagrebačkog sveučilišta. Za tu su prigodu za studente vlasti dale naručiti „galu“ tj. vrstu narodne nošnje koja se sastojala od odijela, kalpaka, čizama i sablje, dok su drugi bili odjeveni u svečana građanska odijela, a na skupštini na Sveučilištu studenti su obećali rektoru dr. Franji Spevcu¹⁹⁸ da neće biti nikakvih demonstracija niti manifestacija.¹⁹⁹

Međutim, već prvog dana posjeta, 14. listopada, izbio je prosvjed ispred srpske pravoslavne općine i crkve u Margaretskoj ulici zbog velikog broja srpskih zastava, a skinuta je i mađarska zastava na slavluku na kolodvoru te su demonstracije nastavljene i sljedeći dan, 15. listopada. U tim su prosvjedima sudjelovali i sinovi dr. Josipa Franka, čelnika Hrvatske stranke prava, a stariji, Vladimir, tada 21-godišnjak, skinuo je zastavu izvješenu na slavluku pred Glavnim kolodvorom u Zagrebu. U noći između 15. i 16. listopada, obojicu su pretukla šestorica mađarskih radnika zaposlenih na željeznici. Mlađi Ivan, tada 18-godišnjak, bio je lakše, dok je Vladimir bio teže ozlijeđen. Mađarski željezničari koji su ih napali i pretukli kasnije su bili uhićeni i izvedeni pred sud, no ubrzo i pušteni. Izgleda da su napad izvršili na nagovor jednog inženjera, također zaposlena na željeznici, koji im je zauzvrat obećao „hektar piva ako izlupaju tu dvojicu studenata.“²⁰⁰

Napad na kolege pravnike bio je povod za demonstracije koje su uslijedile sljedeći dan, 16. listopada. Tada su studenti, svečano odjeveni²⁰¹ i sa studentskom zastavom iz 1848. godine nazočili otvorenju zgrade Hrvatskog narodnog kazališta.²⁰² Mađarske novine *Vasárnapi Ujság* objavile su fotografiju otvorenja,²⁰³ dok je najpoznatija slika tog događaja *Živio kralj!* Vlahe Bukovca.

¹⁹⁷ Posebno za tu priliku ban Héderváry dao je dopremiti zemlju iz Mađarske kako bi kralj stupio ne na hrvatsku zemlju, već na mađarski *orszag* te bi tako pokazao kako je primirio Hrvatsku (op. A. B.).

¹⁹⁸ Franjo Spevec (1855. – 1918.) bio je dugogodišnji profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Godine 1895. obnašao je dužnost rektora zagrebačkog sveučilišta te je bio drugi potpredsjednik Hrvatskog sabora kao član vladine Narodne stranke.; Janjatović, *Stjepan Radić*, 46.

¹⁹⁹ Isto, 42-47.

²⁰⁰ Isto, 42-43., 49.

²⁰¹ Opisano u prvom odlomku ovog poglavlja (op. A. B.).

²⁰² Janjatović, *Stjepan Radić*, 49.

²⁰³ *Vasárnapi Ujság* - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1 /11

Slika 2. Franjo Josip I. označava kraj radova na zgradi HNK u Zagrebu (lijevo) i svečani doček Franje Josipa I. na otvorenju iste (desno)²⁰⁴

Slika 3. Vlaho Bukovac, *Živio kralj*²⁰⁵

Nakon svečanosti otvorenja nove zgrade HNK, okupili su se u zgradi Sveučilišta te se dogovorili za daljnje djelovanje. Po pisanju časopisa *Obzor*, oko 11 sati, nakon što su stigli ispred Jelačićeva kipa predvođeni Vladimirom Vidrićem koji je nosio studentsku zastavu iz 1848. godine, stotinjak je studenata na Trgu bana Jelačića spalilo mađarsku

²⁰⁴ *Vasárnapi Ujság* - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1/11

²⁰⁵ www.elitepaintings.com (19. 4. 2016.)

trobojnicu i podiglo je na četiri sablje te su se u povorci vratili na Sveučilište. Trobojnicu (crveno-bijelo-zelena) bez ugarskog državnog znakovlja sašila je Margareta Wastler za honorar od 80 novčića u veličini od 2 x 1 m. U iskazima su studenti navodili da to nije bila službena ugarska zastava s državnim znakovljem jer nisu htjeli uvrijediti mađarski narod, već je njihov potez bio znak protesta protiv Khuenove politike. Izvori se ne slažu oko pojedinosti vezanih za događaj. List *Obzor* piše da je na Jelačićev trg pristigla velika povorka sveučilištaraca praćena brojnim građanima, a studenti su izvikivali: „Živio hrvatski kralj!“, „Slava Jelačiću!“, „Abcug²⁰⁶ Magjari!“ te „Živila Hrvatska!“, a na posljednji povik studenti su zapalili zastavu te se razišli u miru nakon što je izgorjela. *Hrvatska* piše da je bilo mnogo sveučilištaraca, po osam u redu u svečanim „gala“ te 50 onih u običnim odijelima. Također, navodi da su izvikivali iste povike kao što to navodi *Obzor*, ali da je jedan glas uzviknuo: „Dajmo ovom znaku dostojnu čast!“ te je nato nastalo klicanje „Pereat²⁰⁷ Magjari! Abcug Magjari! Abcug Bánffy!“ te su na zadnji povik zapalili zastavu. Nakon tog su se čina uputili mirno prema Sveučilištu (zgrada današnjeg Pravnog fakulteta i Rektorata).²⁰⁸

Policija nije odmah reagirala na spaljivanje zastave, već su započeli s uhićenjima tek nakon jednog sata. O spaljivanju zastave šefa gradske policije Franju Zorca obavijestili su stražar Stjepan Bizek (ili Birek) i dr. Milan Jovanović, nadzornik gradske straže. Nakon što je Bizek (Birek) obavijestio nadstražara Petra Strugara o neobičnoj studentskoj povorci, dotični ga je poslao da o tome obavijesti redarstveni odsjek u Gradskoj vijećnici. Stražar nije vidio spaljivanje zastave, već je to čuo od prolaznika na putu prema vijećnici dok se nalazio na „studentskim stubama“ (današnjim Zakmardijevim stubama) i o tome obavijestio sebi nadređenog Ignaca Racingera koji je tu novost prosljedio Franji Zorcu. Međutim, ni Jovanović nije vidio spaljivanje zastave već je na Jelačićev trg pristigao tek nakon smjene kad su se studenti već udaljavali u povorci te je produžio do vijećnice obavijestiti Zorca. Nato je Zorac donio odluku da se uhite svi koji su sudjelovali u spaljivanju zastave te su uslijedila brojna uhićenja, a četiri satnije vojnika bile su u pripravnosti. Prvi je, oko 12 sati i 30 minuta uhićen Stjepan Radić, kao otprije poznat policiji.²⁰⁹ Jedan od studenata, Ivan Peršić, u svojim je *Kroničarskim spisima* opisao atmosferu netom nakon incidenta sa zastavom: „(...) Potekoh u Ilicu. Tu je sve uzrujano.

²⁰⁶ *Abzug* (njem.) - odbijte, odstupite! (op. A. B.)

²⁰⁷ *Pereat* (lat.) - iščeznite! (op. A. B.)

²⁰⁸ Janjatović, *Stjepan Radić*, 46-49.

²⁰⁹ Isto, 49-53.

Svakovrsna policija juri na sve strane. Već i apsi učesnike. (...) Zatvorenim kolegama došao sam vrlo brzo u zatvor. Već se čulo kako se upriličuje službena hajka, prema kojoj bi se imala demonstracija ograničiti na samo tridesetak djaka, a svi ostali da osudjuju demonstracije. Iz rešta pak dala se parola, da se moraju svi, koji su sudjelovali javiti, a ostali s demonstrantima identificirati, da se tako pokaže solidarnost pred svijetom i olakša položaj zatvorenih. To je bio Radićev potez.“²¹⁰

Prema pisanju *Narodnih novina*, na prosvjed je reagirao i rektor dr. Spevec koji je u zgradi Sveučilišta okupio 50 studenata upozorivši ih da je „njihov nepromišljeni korak“ štetan ne samo za Sveučilište, već i za „cielu zemlju“ te da im je zbog toga zabranjeno ispratiti kralja na željezničkom kolodvoru na odlasku čime je propala njihova zamisao da isprate kralja lovorovim vijencima čime bi istakli odanost kralju i Monarhiji. Nakon poduzetog vijećanja odlučili su da će se ministru-predsjedniku Bánffyju uputiti deputacija pod vodstvom rektora Spevca, a sačinjavat će je i prof. Tomašić te studenti pravnici Vidrić, Mužević i Momirović. Vidrić je trebao održati govor u kojem bi Bánffyju objasnio razloge spaljivanja zastave, tj. da ona nije usmjerena niti protiv kralja niti da vrijeđa mađarski narod i nacionalne simbole, već da upozorava na premlaćivanje braće Frank i sustavnu mađarizaciju. No, Bánffy nije htio primiti delegaciju jer je postupak studenata bio „kažnjiv čin“ niti je ban Khuen htio uvažiti Spevčeve molbe da ih zagovara kod Bánffyja. Policija je kasnije privela i studente iz ove delegacije.²¹¹

Dekan Filozofskog fakulteta, Gustav Janček, pozvao je stipendiste svog fakulteta s namjerom da se zauzme za njih kako im se ne bi obustavile stipendije. Pristiglo je 35 studenata od kojih su petorica priznala da su sudjelovala u incidentu, a ostali da ga podržavaju. Nato im je dekan rekao da se ne može zauzeti za njih.²¹²

Uhićeni su brojni studenti, a neki su se i sami prijavili policiji nakon što su čuli da policija uhićuje one koji su zapalili zastavu. Četvorica su odmah puštena, a 28 su zadržana u pritvoru dok su ostali pušteni. Radić se u zatvoru postavio kao iskusni zatvorenik upozoravajući drugove kako se ponašati u zatvoru i sudnici te što će činiti i kako će savjetovati druge kolege kada izađu što je opisao Ivan Peršić: „Živo ko na sajmu, veselo kao na proštenju. (...) Stjepan Radić bio je matica toga pčelinjeg roja. Na sve je strane davao naputke što ima tko da kaže na preslušavanju. Doznajući da sam i ja doveden, opazio

²¹⁰ Peršić, *Kroničarski spisi*, 81-82.; Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 207.

²¹¹ Janjatović, *Stjepan Radić*, 54-58.

²¹² Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 208.

je da sam baš najbolje došao, jer ću morati biti pušten, ali zato ću prema njegovim naputcima i savjetima organizirati na slobodi preostale drugove, kako im se držati što govoriti pred istražiteljima kako se izjavljivati o zatvorenim kolegama i o događaju, čuvati slogu i solidarnost sveg djaštva i udariti po rektoru koji da je zaveo mladež na sudjelovanje.“²¹³ te „(...) neprestano sam dobivao instrukcije za drugove na slobodi, napokon i olovkom pisani Radićev ordre, koji su potpisali on i svi ostali, a koji mi je imao služiti pred djacima kao punovlast.“²¹⁴

Usljedile su različite zabrane: ban Héderváry zabranio je upotrebu studentskog barjaka iz 1848. godine jer je su ga studenti nosili u povorci koja je zapalila mađarsku trobojnicu čime su je „okaljali“, dok je rektor Spevec zabranio bilo kakva okupljanja na Sveučilištu radi očuvanja javnog reda i mira. Uskoro su uslijedile i disciplinske mjere te je 3. studenoga 1895. godine Sveučilišni senat donio odluku o isključenju brojnih studenata sa studija, neke na dva ili više semestara, a neke zastalno. Petorica studenata – trojica pravnika i dvojica filozofa isključena su zastalno, dvojica filozofa isključena su na četiri semestra, dok su šestorica studenata – jedan student filozofije i pet studenata prava isključena na dva semestra sa Sveučilišta u Zagrebu.²¹⁵

Istog je dana Radić iz zatvora pisao svojoj Mariji:

„Mene su isti dan (téhož dne) u 12 ½ sati zatvorili (zavřeli), a drugi san se javilo (přihlásilo) stotinu mojih kolega, da i njih zatvore. Pridržali su nas 28. Druge su pustili, samo da pokažu, da nas nije bilo mnogo. (...)

Od 16. X. pa sve do danas svih nas 28 sjedi u zatvoru (vězení). Od 18. X. nismo više kod policije nego kod sudbenoga stola (u trestního soudu). Za 14 dana bit će glavna rasprava (hlavní přelíčení). Tužba (žaloba) glasi (zní): Proti Radiću i drugovom radi zločina smetanja javnoga mira (rušení veřejného pokoje) kazan 1 – 5 god (trest: 1 – 5 roků) teške tamnice (těžkého žaláře).

Medju tim ne mogu nas tako suditi (po dle) §. 65 trestního zak.) nego će nas suditi radi prestupka (po dle) §. 302 trest. zak.) i kazniti (trestati) od 1 – 6 mjeseci strogoga zatvora (tuhého vězení). Radi mene (k vůli mně) ne bi toga učinili, ali izmedju ovih 28 imade i sinova najviših državnih činovnika²¹⁶ (nejvyšších zemských (státních) úředníků).

²¹³ Peršić, *Kroničarski spisi*, 127-128.; Janjatović, *Stjepan Radić*, 54-58.

²¹⁴ Isto

²¹⁵ Janjatović, *Stjepan Radić*, 59-60.

²¹⁶ Radić misli na Ivana i Vladimira Franka (op. A. B.).

Osim toga, sam kralj hoće(chce), da nas blago (jemně) kazne.“²¹⁷

Četiri dana kasnije, 7. studenoga 1895. godine državni tužitelj Tomo pl. Kraljević podigao je optužnicu pred Sudbenim stolom u Zagrebu protiv 54-orice okrivljenika od kojih su 53-ojica bili optuženi kao sudionici spaljivanja mađarske zastave 16. listopada jer su time poticali neprijateljstvo prema Mađarima i „narušili javni red i mir“. Tužitelj je optužnici dodao i optužbe protiv Vladimira i Ivana Franka koji su skidanjem mađarskih zastava ispred pravoslavne crkve 14. listopada također „narušili javni red i mir.“ Jedino Vladimir nije bio optužen za spaljivanje zastave. Dotad pritvorena 28-orica ostala su u zatvoru, a 26-orica su se mogla braniti sa slobode. Sljedećeg dana optužnica je uručena studentima, a glavna rasprava vodila se 11. – 16. studenoga 1895. godine.²¹⁸

Unatoč tome što su studente branili ugledni hrvatski odvjetnici poput dr. Šime Mazzure, dr. Marijana Derenčina i dr. Ivana Ružića, dok se Radić odlučio braniti sam, obrana nije bila uspješna jer je sudsko vijeće (koje su sačinjavali predsjednik dr. Aleksandar Rakodczay,²¹⁹ votanti-vijećnici Mijo Šafarić i Slavko pl. Aratinsky²²⁰ te zapisničar Milan pl. Makanec) pogodovalo tužitelju pa tako i vlastima uporno želeći dokazati da je riječ o kriminalnom činu. Tužitelj je inzistirao na tome da se pronađe idejni vođa studentske skupštine, unatoč tome što su studenti u svojim iskazima naglašavali da je to bila zajednička reakcija zbog nezadovoljstva mađarskom vladavinom. Branitelji studenata isticali su da je u Monarhiji već bilo sličnih slučajeva bacanja mađarskih zastava kao znak nezadovoljstva. Radić je već drugog dana bio isključen iz daljnjeg dijela rasprave. Zanimljivo je spomenuti da se u sudskim zapisnicima najprije navode imena i prezimena optuženika da bi u daljnjem tekstu bili navedeni kao „obtuženik“. Jedino je Radić cijelo vrijeme navođen prezimenom.²²¹

²¹⁷ Pismo Stjepana Radića Mariji Dvořákovoj od 3. studenog 1895. godine; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 155-156.

²¹⁸ Janjatović, *Stjepan Radić*, 61-62., 65.

²¹⁹ Aleksandar Rakodczay (1848. – 1921.) pripadnik ugarske plemićke obitelji nastanjene u Hrvatskom zagorju. Po zanimanju pravnik, od 1874. sudac u Somboru, Baji i velikoj Kikindi, a od 1884. godine pomoćni referent pri Kraljevskom stolu u Budimpešti. Na poziv bana Héderváryja 1885. dolazi na mjesto državnog odvjetnika te sljedeće godine postaje predsjednik Stola sedmorice, od 1893. predsjednik Sudbenoga stola, od 1898. do 1905. potpredsjednik, a od 1905. do 1907. predsjednik Banskog stola. Banom postaje 1907. te se sljedeće godine povlači s banske fotelje i do 1912. godine ponovno obnaša dužnost predsjednika Stola sedmorice.; Isto, 67.;

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51697> (24. 9. 2017.)

²²⁰ Slavko pl. Aratinsky kasnije je bio predstojnik Odjela za pravosuđe Zemaljske vlade u Zagrebu, odvjetnik u Zagrebu, a od 1909. godine bio je vitez Reda željezne krune.; Janjatović, *Stjepan Radić*, 67.

²²¹ Isto, 66-72.

Presuda je donesena 16. studenoga 1895. godine, točno mjesec dana nakon spaljivanja zastave te je braniteljima bila pročitana u sudnici, a studentima u zatvoru jer više nisu smjeli biti u sudnici. Oslobođena su četvorica studenata jer se utvrdilo da nisu sudjelovali u spaljivanju zastave, dok je Ivan Frank oslobođen optužnice za događaje oko srpske pravoslavne crkve. Radić je, kao drugooptuženi i zbog ponavljanja kršenja javnog reda i mira tzv. priupadništva, bio kažnjen najstrože i to sa šest mjeseci strogoga zatvora. Đuro Balaško (također već osuđivani) kažnjen je s pet mjeseci, šestorica su kažnjena s četiri mjeseca (uključujući i prvooptuženog Vladimira Vidrića to su još bili: M. Dörwald, O. Hadžić, J. Šikturić te braća Ivan i Vladimir Frank),²²² 28-orica s po tri mjeseca (I. Dobžanski, A. Fabrio, D. Fabris, M. Hren, F. pl. Jakša, M. Krištof, M. Krleža, G. Knežević, M. Metelka, M. Remetin, S. Šiletić, M. Vedriš, F. Urbany, L. Karan, Ž. Bertić, S. Car-Kurjan, J. Dostal, S. Kajba, S. Korporić, J. Krnjak, R. Maričić, K. Momirović, F. Papratović, Z. Pajk, I. Stemberger, V. Tomić i K. Fibić) te četrnaestorica na dva mjeseca strogoga zatvora (J. Červar, A. Dabčević, Z. Maravić, I. Divković, J. Belavić, F. Bronzini, Ž. Hacker, A. Horvat, I. Janković, M. Heimrl, F. Poljak, V. Špiler, F. Kalabar te 20. studenoga i Z. Vukelić). Zahtjev odvjetnika Ružića da se studenti puste do pravomoćnosti osude, sud je odbio te su uskoro bili prebačeni u zatvor u Bjelovaru. U presudi nije naznačeno da je Radić pokretač prosvjeda te je osuđenicima kao olakotna okolnost uzeto priznanje čina.²²³

Kao što je već spomenuto, brojni su studenti izgubili pravo nastavka studija u Zagrebu i Pešti, no najgore je prošao Radić koji je nakon gubitka prava studiranja u Zagrebu, a potom i austrijskom dijelu, sada izgubio i pravo studiranja u ugarskom dijelu Monarhije te je studij morao nastaviti u inozemstvu.²²⁴

²²² Tihana Luetić (prema *Hrvatski đaci pred sudom*, 9-10.) navodi da se „Ivan Frank teretio da je 14. listopada u Ilici pred srpskom pravoslavnom crkvenom općinom prilikom nereda pozvao svjetinu na otpor protiv redara te da je tom prilikom kamenjem gađao srpsku pravoslavnu općinu te je time počinio prijestup protiv javnog reda i mira i prekršaj odštete tuđega vlasništva, oboje kažnjivo po 302. čl. k. z. Njega se, osim toga teretilo da je istog dana s Vladimirom Frankom i nekoliko kolega koje nije bilo moguće identificirati na Trgu Franje Josipa I. organizirao skupljanje studentske mladeži kako bi sa slavluka skinuli ugarsku zastavu, što im nije pošlo za rukom. I oni su tim činom „uznastojali zavesti stanovnike državne, jedne proti drugim, na razdore neprijateljske“, te time počinili prijestup kažnjiv po čl. 302. k. z.“; Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 206. (bilješka 868)

²²³ Janjatović, *Stjepan Radić*, 72-75.

²²⁴ Isto, 75.

Kojim putem krenuti? Nastavak studija u Pragu

Dio studenata otišao je na studij u Prag po savjetu svog „idejnog vođe“ Stjepana Radića čija je kazna u bjelovarskoj kaznionici najdulje trajala. Razloge nastavka studija u Pragu možemo opet povezati sa slavenskom uzajamnošću i Česima kao „učiteljima“ kako Radić piše Šimi Mazzuri iz bjelovarskog zatvora: „Moje je mnijenje da im svima valja iti u Prag. Prag, dotično Česi bit će još dugo nama Hrvatima učitelji u svem, a ponajpače u politici i državopravnoj, gdje valja dobro razlikovati cilj od sredstva i u narodnosnoj, gdje se valja kaniti uzrujavanja i „oduševljenja“ i primiti se drobnoga rada na temelju sigurnih statističkih dana. Znam, da će Hrvat u Českoj ako i raširi ili bolje „prodube“ svoj djelokrug misli ostati malim čovjekom i da će mu valjati pogledati u veliku gospodarstvenu i socijalnu školu rusku, u parlamenat i upravu englesku ili barem francusku da duboke misli imadu i široki djelokrug, ali ipak držim, da je svaki prijelaz mimo Praga prenegao.“²²⁵ Čak je i *Obzor* pozivao na nastavak studija u Pragu, radije nego u Beču ili Grazu.²²⁶

Prva grupa hrvatskih studenata izbačenih sa Sveučilišta u Zagrebu stigla je u Prag već 1895. godine: filozofi Milan Šarić, Andrija Kaparović i Marko Ivančić, kemičar Ivan Božičević te pravnici Jakov Bertić i Antun Vidnjević. U Pragu se ustrojio odbor za pomoć pridošlim studentima pod pokroviteljstvom praškog gradonačelnika Jana Podlipnýja, dok je predsjednik odbora bio student medicine Vladimir Skočić koji je nastojao osigurati financijsku pomoć svojim kolegama. Praški hrvatski studenti objavljivali su pozive za pomoć i u češkom tisku. Međutim, bez većeg uspjeha.²²⁷ Radić je bio upućen u sve što se događa te informirao Šimu Mazzuru²²⁸ o studentima koji su tek trebali izaći iz zatvora te nastaviti studij: „Dokora će izaći i Bertić, o kom Vam već pisah i Poljak, koji je u svem Bertiću ravan, samo što je još marljiviji i – siromašniji, ali čini se i manje darovit. Zato je vrlo pronicav.“

To su (Bertić, Šilentić, Knežević, Fabris i Poljak) siromašni „protestanti“ (jer su protestirali/prosvjedovali protiv Hédervárya, op. A. B.), koji zaslužuju – po mom skromnom mnijenju – da im se – uz Bertića i Šarića – osigura način, da svrše nauke.“²²⁹

²²⁵ Pismo Stjepana Radića Šimi Mazzuri od 19. 2. 1896. godine iz Bjelovara; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 173.; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 136.

²²⁶ Isto

²²⁷ Isto

²²⁸ Dr. Šime Mazzura bio je na čelu odbora za pomoć studentima izbačenim sa Sveučilišta u Zagrebu (op. A. B.).

²²⁹ Pismo Stjepana Radića Šimi Mazzuri od 19. 2. 1896. godine iz Bjelovara; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 173.

To se i ostvarilo u proljeće iste godine. Pristigli su novi studenti, „protestanti“: Ivo Dobžanski, Milan Metelka i Stjepan Šilentić na filozofski, a Bogdan Barbot, Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Franjo Poljak i Josip Šikutrić na pravni fakultet. Ova te prva navedena grupa studenata činila je jezgru oko koje su se okupljali ostali hrvatski, a kasnije i slovenski i srpski studenti te su aktivno djelovali na izdavanju časopisa *Hrvatska Misao* te kasnije, nakon što je navedeni ukinut, na drugom časopisu *Novo Doba*.²³⁰

Većina studenata pristiglih sa zagrebačkog sveučilišta živjela je u istom dijelu grada (Vinohrady). Tako Svetimir Korporić piše Stjepanu Radiću o putu do Praga te o stanu: „Put je bio jednoličan, tek ogromne tražbine željezničkih činovnika doniele su malo promjene, dakako neugodne. Ja sam za put potrošio 25 for., ni više, ni manje, za upis pak i naukovinu slovom 30 for. 25 nč. Ukupno sam potrošio preko 60 for., ne plativši još ni stana. – Stan, t. j. sobu imam elegantnu, u drugom spratu, s dva velika prozora na ulicu, posebnim ulazom, četiri stolca i Milanom Heimrlom (u istoj kući s Živkom). Gotovo svi Hrvati stanujemo u toj četvrti. Heimrl nas je jučer nabrojio 17. Danas su došli s Mazzurom: Šikutrić i Metelka.“²³¹ Oni koji su kasnije pristigli, također su nastojali pronaći stan u blizini drugih kolega. Primjerice, poput Dragana Šašela koji moli Hlaváčka da mu se nađe „što jevtiniji stan ne predaleko od Vas drugih, ja sam sa svakim zadovoljan samo da bude zdrav i da ne bude odviše stjenica.“²³²

Predavanja su pohađali više ili manje redovito, ali su se redovito sastajali u kavani „Slavija“ u kojoj su raspravljali o budućim planovima.²³³ Tako Svetimir Korporić piše Radiću: „Jučer smo u kavani Slaviji govorili Heimrl i ja s Hlavačkom.“²³⁴

²³⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137.

²³¹ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 184.

²³² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137.

²³³ Isto

²³⁴ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 184.

Slika 4. Kavarna Slavija u kojoj su se okupljali hrvatski studenti²³⁵

Naravno, prvi dojmovi o „zlatnom velegradu“ bili su različiti jednako kao i studiranje u Pragu, tj. shvaćanje novih obaveza. Dok su jedni pili po kavanama i izvlačili se od obaveza s opravdanjem da ne znaju i ne razumiju jezik, drugi su ozbiljno studirali, naučili jezik i završili fakultet, pokrenuli dva časopisa i bili aktivni u društvu „Slavija“: „Jakov Bertić priznaje mi, da u početku nisu ništa radili, većinom su se kod Skočića i Mazzure kartali. Kartati da se je u Pragu naučio, npr. Bato. Nu sad se je razišao s Kaparovićem stanuje sam, u kući govori češki, uči marljivo Instituce i t d. Mnogo opći s Hrvatima Velvarski, jer rodom iz Bosne, pokrokař (češ. naprednjak, op. A. B.), jedan od pokrokařskih epigona, prazan frauzer (jednakost, emancipacija žena etc.) Naši mnogo u kavani i biljare što Hlavačka kod Dobžanskoga silno ljuti. Dobžanski uči privatno francuski, u Pragu ostaje još ov semestar. Bertić, Heimrl i ja dijelimo Narodne listy. Pražkinje mi se ne mile.“²³⁶ Tako, primjerice, Živan Bertić piše Stjepanu Radiću: „I tako jednako – a amo su bukveši svi redom, kojima je zaista glavni posao ići po kavanama, a sve drugo tek nuzgredno.“, a piše i o Marku Ivančiću: „Ivančić nam je Hrvatom gadnu ljagu ostavio, koja ne vjerujem, da će se moći isprati. Ovdje su ga ljudi upoznali kao prostu varalicu. Gospoja Maruša mi danas pripovijedala, da joj je najviše žao, što ga njezin čovjek upoznao, jer se boji, da bi mogao o svima zlo misliti. Nju je varao i prenemagao se dugo vremena. Demisorija nije mogao dobiti iz Zagreba, jer nije lanjske godine drugi semestar ni bio upisan na univerzi. Otišao je iz Praga, a ostavio dugova u nekolikim gostionama i kavani djačkoj. Do dva sata poslije po noći nije nigda išao kući, a da uzmogne terati kera, varao je i Marušu i češke djake. Sad se istom koješta čuje o njemu od čeških djaka. Vele, da se tužio pred njima, da nema ni

²³⁵ <http://www.janosik.cz/reference/kavarna-slavia/>; www.prazskypatriot.cz (19. 4. 2016.)

²³⁶ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 16. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 184-185.

košulje ni gaća, nego da mu dadu, ako imadu. Novaca je kupio kao prosjak. Ta ima takih stvari, kojih čovjek vjerovati ne može! Sramota, da moramo pocrveniti, kad se o njemu pripovijeda!“²³⁷

Neki uopće nisu boravili u Pragu tijekom studija radi financijskih razloga. Samo su se upisali, a onda se vratili kući. Umjesto njih upisivali su ih njihove kolege, uzimali su potvrde o upisanim semestrima te plaćali školarine (ovi bi im novac slali od kuće, op. A. B.). Često je to radio Radićev prijatelj Hlaváček i mnogo im pomagao.²³⁸ Radić je kolege iz Hrvatske uputio na svog praškog prijatelja te je Hlaváček većini njih postao dobar prijatelj, upisivao ih u semestre ili nabavljao knjige ako je bilo potrebno. U toj mjeri su se sprijateljili da je postao glavni urednik časopisa *Hrvatska Misao* koji je izlazio 1897. godine, no o tome više u sljedećem poglavlju. Većina ih je s njim ostala u prijateljskim odnosima i nakon odlaska iz Praga o čemu svjedoči brojna Hlaváčekova korespondencija. Hrvatski studenti iz Praga javljali su Radiću kako su upoznali Hlaváčeka, kako im se „vrlo sviđa samo mora da je siromašak jako bolestan, jer vrlo slabo izgleda.“²³⁹

Ovdje ćemo navesti neke molbe u pismima Hlaváčeku, primjerice Heimrl mu 1897. godine piše: „Ja imam samo tri semestra, a sad bih se upisao u četvrti. Nema kataloga pri ruci, da Vam javim koje predmete da upišete u indeks i potom u nationale, pak Vam zato evo javljam i molim Vas, da mi vi to napišete (eventualno Poljak): po prilici sve što treba u prvom semestru i to: kanoničko pravo, Austrijska povijest. Dějiný všeobecné práva ne trebam jer sam ih već slušao, isto tako i rimsko pravo. Uopće učinite molim Vas tako, da budem bez zaprijetka mogao polagati u märzu državni ispit.“²⁴⁰

Iste godine (datum nije označen, op. A. B.) piše mu i Svetimir Korporić:

„Molim Te liepo, javi mi odmah:

Da li sam zapisan na univerzu.

Ako nisam: Uzmi u dekanatu pravničkom moj indeks i zapiši me, a meni javi odmah koliko vynašejí kolejně (školarine). Predmete upiši za sedmi semestar – I. semestar IV. godine.“²⁴¹ kao i 4. listopada 1897. godine iz Hlebina: „Što se upisa tiče, odi molim te u pravnički dekanat, gdje ćeš naći moj Indeks, pa me upiši Ti ili Bertić. Ako nema ondje

²³⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 137-138.; Pismo Živana Bertića Stjepanu Radiću iz 1896. godine (nije zapisan datum) iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 236-237.

²³⁸ Isto, 138.

²³⁹ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 185.

²⁴⁰ Pismo Milana Krištofa Františku Hlaváčeku od 19. 9. 1897. godine iz Mosti; Agičić, *Dragi Franta!*, 68.

²⁴¹ Pismo Svetimira Korporića Františku Hlaváčeku oko 1897. godine (bez mjesta i datuma); Isto, 100.

Indexa, piši smjesta Dostalu (Ja ne znam, gdje je) neka Ti šalje moj Indeks. Sav trošak ću ja sa zahvalnošću vratiti. Predmete upiši one, što se slušaju u I. semestru IV. godine. Ako nema u kasi novaca, upiši me provizorno, a meni odmah javi, koliko iznaša školarina, da Ti ju mogu slati. Molim te kao Boga, daj mi to obavi, jer inače gubim celu godinu, što bi bilo strašno.“²⁴²

O prvim dojmovima ponovno najviše možemo saznati iz pisama studenata „Milom Stjepku ili batjuški/baćuški!“ (Stjepanu Radiću, op. A. B.) ovisno o tome kako ga je tko oslovljavao. Tako mu Ivo Dobžanski piše kako je sa sobom u Prag poveo i svoju sestru te je namjestio u jedan institut, kako je pohodio hrvatski konzulat, upoznao Hlaváček te je sve istina što je o njemu Radić govorio. Trebao bi slušati Masarykova predavanja, a Prag tj. „grad kao takav svidja mi se, nu ne tako kao Zagreb, – a što se ostaloga tiče, to mislim da ću poslije moći da dokažem da nije sve ružičasto, kako si ti to običavao prikazivati.“ te je izrazio sumnju u iskrenu ljubav gospođe Maruše Pavle Neureutterove prema Hrvatima i njihovoj stvari: „Ja sumnjam da gdj. N. imade toliko upravo ljubavi za Hrvate i njihovu stvar – nego smatram to – sve – njezinim športom – nu bože sačuvaj da ja imam nešto protiv njoj – čast!“²⁴³

Bertić je isticao ljubaznost Pražana te nadahnut idejom slavenske uzajamnosti govori o tome kako je Česi osjećaju te kako je sretan što svugdje čuje češki, a ne njemački kako su mu govorili u Zagrebu. U Zagrebu su svi natpisi bili dvojezični, i na hrvatskom i na njemačkom. Donosi jednu zgodu kada je tražio zgradu sveučilišta pa priupitao jednog obrtnika koji je, čuvši odakle je Bertić, rekao: „O, mi se volimo!“²⁴⁴

Milan Krištof piše Radiću kako je „U ovo doba što sam u Pragu, doživio sam mnogo novih dojmova, koji će mi za uvijek ostati u pameti: ponajprije sam grad, industrijalno i intelektualno napredniji život, uza sve to, velika prijaznost i jednostavnost Čehâ i Čehinjâ.“²⁴⁵

²⁴² Pismo Svetimira Korporića Františku Hlaváčeku od 4. 10. 1897. godine iz Hlebina; Agičić, *Dragi Franta!*, 106.

²⁴³ Pismo Ivana Dobžanskog Stjepanu Radiću od 16. 3. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 174-175.

²⁴⁴ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 139.

²⁴⁵ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 185.

Hrvatsko-slovenski klub

Svih 20 hrvatskih studenata koji su tada bili u Pragu, upisalo se u studentsko društvo „Slavija“ u sklopu kojeg je krajem svibnja 1896. godine osnovan Hrvatsko-slovenski klub na čelu s predsjednikom Lavom Mazzurom, zamjenikom Dragutinom Švajgerom, dok su članovi odbora bili: Ivan Hribar, Živan Bertić, Ivo Dobžanski i Andrija Kaparović.²⁴⁶ Krištof o tome piše Radiću: „Ovdje smo sada: Bertić, Dobžanski, Heimrl, Korporić, Šiletić, Šikturić, Dostal, Metelka i ja od mučenika, a ostali su: Šarić, Barbot, Vidnjević, Mazzura, Jak. Bertić, Božičević, Skočić, Katz, Kondrat itd. Ima nas Hrvata oko dvadeset. (...) Htjeli su naši (još prije nego što smo mi došli), da se utemelji hrv. akad. društvo, nu nije dozvoljeno. (...) Svi smo se zapisali u Slaviju, gdje čitamo novine, i dolazimo u bliži dodir s Česima.“²⁴⁷

O Hrvatsko-slovenskom klubu Radiću piše Svetimir Korporić: „Ovdje u Pragu klub hrvatsko-slovenski upravo kipi bujnim životom. Predsjednik je Mazzura, tajnik Hribar, blagajnik Bertić Živko, arkivar Barbot. Prvi odbor je demisioniro, a ovaj novi sastavljaju trojica iz staroga odbora, na novo izabrana. Samo na mjesto Dobžanskoga izabran bi Barbot. I tako je kriza sretno riješena.“²⁴⁸ Taj klub organizirao je brojne aktivnosti, počevši od protesta protiv sudjelovanja Hrvatske na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. Naime, izložba je organizirana u znak proslave tisućgodišnjice postojanja Zemalja Krune Sv. Stjepana te su oni protestirali jer nisu htjeli da se Hrvatska smatra mađarskom zemljom. Prihvaćena je i rezolucija u kojoj se izražava i slaganje s ostalim studentskim protestima (protestirali su i hrvatski studenti u drugim gradovima Austro-Ugarske, ne samo u Pragu, op. A. B.). Živan Bertić napisao je opširno izvješće s tog skupa za *Hrvatsku domovinu*, ali je uredništvo, u strahu od zaplijene, moralo skratiti tekst. Bertić je održao govor na skupu, po riječima Svetimira Korporića u pismu Radiću, poprilično loše jer nije istaknuo glavne probleme tj. glavni razlog prosvjeda: „Kako si valjda čitao, bila je 10^{og} sveslavenstva protest – skupština protiv milenija. Za Hrvate je govorio Živko, prilično zlo. Izabrali ga govornikom oni od Hrvata, što se sastaju kod gostioničara Kratoška. Živko je najglavnije operirao historijom, a izostavio je g. 1527. i 1712. Rekao je, da je nagodba od 1868. nagradom za to, što smo 1848. spasili Habsburge, o 48^{oj} je govorio tako, da je samo morao utvrditi općenito mišljenje, da smo bili tek austrijske sluge i ništa drugo. O Rieci

²⁴⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 139.

²⁴⁷ Pismo Milana Krištofa Stjepanu Radiću od 22. 4. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 185.

²⁴⁸ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 22. 6. 1896. godine iz Praga; Isto, 200.

nije ni govorio. O Madžarima u opće vrlo malo, tek da ih je u zajedničkom saboru 400 proti 40 Hrvata i to da su Hrvati morali dati za hrvatski udio 300.000 for., i da se je izložba proglasila zajedničkim poslom za koji će Hrvatska morati dati quotni prinos (rekao je krivo 55%). Reko je još i to, da nagodba nam daje malo i napomenuo, koje su autonomne, koje zajedničke stvari. Iz svega se ipak nije nikako dalo razabrati, za što smo mi upravo proti mileniju.“²⁴⁹

Sljedeća aktivnost bila je obljetnica stote godine rođenja Antuna Mihanovića, autora *Lijepa naše*. Među sudionicima bili su i Maruša Neureutterova, novinar Ignát Hořica te gotovo svi Hrvati koji su tada živjeli u Pragu. Pozdravni govor izrekao je predsjednik Hrvatsko-slovenskog kuba, Lav Mazzura, nakon čega se odvio zabavni program „uz tamburicu“ te je gostima dijeljena Preradovićeve pjesma „Pčele slavjanske“, prevedena na češki. Zahvaljujući djelatnosti ovog kluba, studenti su dobivali neke hrvatske novine, poput *Hrvatske domovine*, *Obzora* i *Prosvjete*, a nabavljali su i neke slovenske novine.²⁵⁰

Studentsko društvo „Slavija“ pozivalo je hrvatske maturante da nastave školovanje u Pragu, a na ljeto 1896. godine u Osijeku su se okupili hrvatski studenti koji studiraju u različitim gradovima kako bi dogovorili suradnju s ostalim slavenskim studentskim organizacijama, no službeni sastanak nije održan zbog zabrane redarstva.²⁵¹

U Pragu su hrvatski studenti 18. travnja 1898. godine svečano proslavili 50-godišnjicu proglašenja hrvatskog jezika službenim u Hrvatskoj, pod pokroviteljstvom Vjekoslava Spinčića te je ostvareni prihod trebao ići u fond Družbe sv. Ćirila i Metoda. Proslava se trebala odviti godinu dana ranije, ali je odgođena zbog izvanrednog stanja. Odvila se u velikoj dvorani Narodnog doma u Kraljevim Vinogradima (Královské Vinohrady) u Pragu. Dvorana je bila popunjena te su prisustvovali svi hrvatski studenti u Pragu. Osim Vjekoslava Spinčića i Franje Potočnjaka, nitko drugi iz Hrvatske nije prisustvovao. Pristigli su brojni brzojavi uključujući i Strossmayerov koji je pohvalio takav događaj. Organizatori proslave priredili su i izdali posebnu dvojezičnu hrvatsko-češku *Spomen knjigu u proslavu 50-godišnjeg jubileja hrvatskog državnog jezika* u kojoj je objavljena i prigodna pjesma Silvija Strahimira Kranjčevića te Preradovićeve pjesma *Rodu o jeziku* i na hrvatskom i u prijevodu na češki.²⁵²

²⁴⁹ Pismo Svetimira Korporića Stjepanu Radiću od 13. 5. 1896. godine iz Praga; Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 189.

²⁵⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 141.

²⁵¹ Isto

²⁵² Isto, 156-159.

Hrvatska Misao i Novo Doba

No ova je generacija hrvatskih studenata najpoznatija upravo po izdavačkoj djelatnosti, točnije rečeno po izdavanju dvaju časopisa, *Hrvatske Misli* i *Novog Doba*.

U proljeće 1896. godine hrvatski su studenti započeli dogovore o pokretanju lista koji bi izdali najkasnije početkom 1897. godine. Konačno, početkom listopada održan je sastanak grupe od dvadesetak studenata na kojem se odlučivalo o usmjerenosti tj. o koncepciji budućeg časopisa. Izdvojile su se dvije struje. Prva, predvođena Milanom Šarićem i Ivanom Lorkovićem koja je predlagala da to bude literarni časopis u kojem će se o politici samo diskutirati, te druga koja se naklonila mišljenju Stjepana Radića, da se časopis treba baviti društveno-političkim temama pa čak i postaviti temelje novoj političkoj stranci. Shodno tome, u prosincu iste godine u hrvatskom je novinstvu izašao proglas Stjepana Radića pod naslovom „Hrvatska Misao“ u kojem su objašnjeni razlozi pokretanja časopisa. Proglas su potpisali Vladimir Skočić, Milan Metelka i Franjo Poljak.²⁵³ Radić je o tome pisao i svojoj voljenoj: „Jučer sam sastavio proglas (provolání) za novi list „Hrvatska misao“. Sutra ću ga razaslati glavnim pokretačima (vůdcům hnutí), a kad mi svi pošlju svoje opaske (zámětky) dat ću ga štampati i rasposlat ću ga u kojoj stotini primjeraka (eksemplářů).“²⁵⁴

U listu su trebale biti zastupljene različite teme, počevši od gospodarstva, filozofije, literature i kritike te naravno politike u čijem se objašnjenju očituje Masarykova ideja „sitnog rada“. Časopis će nastojati i približiti hrvatsku naprednu mladež puku.²⁵⁵

Kao mjesto izlaženja odabran je Prag jer u tadašnjem Zagrebu takav list nije mogao izlaziti (iz političkih razloga: Héderváry, op. A. B.) kao ni u Beču i Grazu, dok je Prag „idealno za tu stvar jer bi bilo moguće pridobiti Čehe za našu stvar“, a časopis će se tiskati neovisno o tome kako će se studentima svidjeti ideja izlaženja tog lista. Prvi broj pojavio se 10. siječnja 1897. godine s podnaslovom „List za književnost, politiku i pitanja socijalna“ bez ikakve naznake da je riječ o studentskom glasilu. U prvom broju praškog časopisa izašao je programatski članak pod naslovom „Što hoćemo?“. Članak je nepotpisan, ali najvjerojatnije je njegov autor bio Stjepan Radić. Radić u Proglasu kritizira mađaronsku vladu i povijesno pravo, ističe državno pravo i hrvatsko-srpsko jedinstvo:

²⁵³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 141-142.

²⁵⁴ Pismo Stjepana Radića Mariji Dvořakovej iz 1896. godine (nema datuma ni mjesta); Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića*, 235.

²⁵⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 142.

„Hrvati i Srbi, dakle jedan su narod. Jezgrom tomu narodu upravo su najniži slojevi, kojih se mi danas samo za stolom sjećamo. Danas je hrvatska mladež puna romantizma, danas ona još pjeva u boj, u boj! gdje s najvećim zanosom izgovara nek Turčin zna kako mremo mi! – a mi hoćemo da ta mladež počne realno misliti, da razabere da je narodu već do nokata dogorjelo, da narod već očajava, da propada moralno, umire materijalno. Dakle, mjesto oduševljenih zdravica, brzojava, pouzdanica i izjava, mi hoćemo promišljen rad na polju gospodarskom, prosvjetnom i političkom. (...)“²⁵⁶ što je vjerojatno bilo pod utjecajem ideje čehoslovakizma koja je tada bila aktualna u Pragu, odnosno o čehoslovačkom jedinstvu.²⁵⁷

Cilj časopisa jest da mladež „upozna da ga škola ne pripravlja dovoljno za život, ali da mu ono što mu škola ne daje, ne može dati ni stranački dogmatizam, ni moderni pesimizam, ni mamelučki egoizam. Školsku naobrazbu valja popuniti domaćom, ali sustavno...“ te „Mjesto pouzdanja u druge, hoćemo da se mladež uzda u se. Mjesto političkog maštanja i pjesničke dangube, hoćemo političku naobrazbu i realan rad. Mjesto da brojimo potpise, hoćemo da vidimo ljude.“²⁵⁸

Hrvatska Misao u hrvatskom je tisku uglavnom dobro prihvaćena. Primjerice, *Obzor* navodi kako je hrvatskim studentima bio potreban jedan takav list, dok *Hrvatska domovina* ističe pokretanje lista kao značajan i znamenit čin. Naravno, frankovačko *Hrvatsko pravo* bilo je protiv izlaženja jednog takvog časopisa u kojem se „navija za i promovira srbstvo i slavenstvo“ te su pokrenuli aktivnu kampanju protiv njega donoseći apel studenta iz Praga Andrije Kaparovića o nezadovoljstvu tim listom dok je anonimni uvodničar istih novina suradnike *Hrvatske Misli* nazvao „odrodom.“ Suprotno frankovcima, *Hrvatska* je *Misao* u Češkoj uglavnom dobro primljena. *Rozhledy* i Masarykovo *Naše Doba* pohvalili su njegovo pokretanje, dok su mladočeške novine ili prešutjele njezino izlaženje ili su donijele pogrešne informacije.²⁵⁹

U uredništvu *Hrvatske Misli* bili su Živan Bertić, Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Franjo Poljak i Milan Šarić, a glavni i odgovorni urednik i izdavač lista bio je František Hlaváček. S obzirom na to da je František Hlaváček bio glavni urednik i izdavač ovog lista, većina njegove hrvatske korespondencije s hrvatskim studentima (jer postoji i češka, op. A. B.) odnosi se na dopisivanje oko članaka za časopis. Neki od studenata u pismima

²⁵⁶ *Hrvatska Misao*, „Što hoćemo?“ 1-4.

²⁵⁷ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 147.

²⁵⁸ *Hrvatska Misao*, „Što hoćemo?“ 1-4.

²⁵⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 143-146.

poneke riječi pišu na češkom, a pojedinci polovicu pisma na hrvatskom, a polovicu na češkom jeziku.

Radićevo ime nije bilo u impresumu, unatoč tome što je bio pravi pokretač aktivnosti praške grupe studenata, što je objavio proglas za časopis te programatski članak „Što hoćemo?“ u prvom broju te tome što se djelovanje časopisa usmjerilo po njegovoj želji. U vremenu kada je časopis počeo izlaziti, Radić se nalazio u Parizu. Izašlo je ukupno sedam svezaka ovog časopisa, a posljednji je izašao kao dvobroj 7-8 10. srpnja 1897. godine s pozivom na pretplatu te porukom kako će i dalje izlaziti. Pretplata je bila jedan od glavnih izvora financiranja časopisa, a računalo se i na dobrovoljne priloge pristaša omladinskog pokreta. Naklada je bila do 2000 primjeraka, što je za ondašnje prilike bilo mnogo, dok je samih čeških pretplatnika bilo jako malo, a tekstova na češkom nije bilo. Vlasti u Hrvatskoj nisu mogle spriječiti izlaženje časopisa u Pragu, ali kako bi osujetili njihov rad, zabranile su dopremanje *Hrvatske Misli* u Hrvatsku.²⁶⁰

Suradnici na časopisu bili su i srpski studenti te se raspravljalo i mogućoj promjeni naziva iz *Hrvatske* u *Narodnu Misao* što na kraju nije postignuto. Jedan od zagovornika te promjene bio je i Ivan Lorković koji piše Hlaváčeku: „Što se tiče naslova „Hrv. Mis.“ to ja vidim, da bi bilo opravdano, da se izmijeni s „Nar. Mis.“ Ali uvjeravam Vas, da bi našoj stvari ovdje, gdje spor srpskohrv. postoji, vrlo mnogo koristilo, kad bi se, bar za neko vrijeme, pod naslovom „H. M.“ čitali članci Srba iz Beograda. Ja sam uvjeren da bi Hrvati „naše dlake“ rado pisali u „Srpsku Misao.“²⁶¹

Unatoč zabrani, praški pokret odjeknuo je i među srednjoškolskom populacijom, pogotovo u Karlovcu, gdje je glavni posrednik praškog studentskog pokreta među rakovačkim gimnazijalcima bio Petar Skok koji je primao *Hrvatsku Misao* i trebao ubirati pretplatu, te je dalje slati Draganu Šašelu. Čitanje *Hrvatske Misli* nije bilo po volji profesorima pa je Skok upao u neprilike pod prijetnjom izbacivanja iz škole. Izvukao se obranom da je navedeni časopis primao njegov stanodavac, a ne on. No, pionir u širenju ovih ideja bio je Dragan Šašel koji je u Karlovcu propagirao Čehe i češku kulturu te Masaryka. Uz *Hrvatsku Misao*, ranije je Skoku i drugim karlovačkim đacima slao Masarykove knjige te listove *Čas* i *Rozhledy*.²⁶²

²⁶⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 147.

²⁶¹ Pismo Ivana Lorkovića Františku Hlaváčeku od 8. 10. 1897. godine iz Zagreba; Agičić, *Dragi Franta!*, 133.

²⁶² Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 151.

Potporu praškim kolegama dale su i kolege u Zagrebu koje su u znak potpore *Hrvatskoj Misli* izdale almanah *Narodna Misao*. Kao izdavači potpisani su Jovo Banjanin, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazzura i Svetozar Pribičević. Istaknuta je ideja hrvatsko-srpskog jedinstva, a dio potpisnika almanaha pisao je i za *Hrvatsku Misao*. Sam almanah nije bio „raspačan“ u velikom broju primjeraka niti je imao veliki utjecaj. *Hrvatska* ga je *Misao*, naravno, pohvalila uz zamjerku da je autorima uzor njemačko i talijansko jedinstvo, dok ga je *Hrvatsko pravo* oštro iskritiziralo.²⁶³

Hrvatska Misao tematizirala je različita područja, primjerice češku političku scenu, a autori su pisali kritike o modernoj češkoj književnosti. Radić je u njoj pisao o emancipaciji žena te su pozivali hrvatske đake da nastave školovanje u Pragu. Nije poželjno ići na studij u Zagreb zbog loše političke situacije i „bolesnog društva“, kao ni u Beč ili Graz. Poznato sveučilište u Beču u svoje kolo ne prima Slavene, a zatim ni Hrvate, dok u Grazu ne postoji „nikakvo osobito sveučilište“. Preporuka je jedino da neko vrijeme provedu u Krakovu ili Lavovu i tamo se upoznaju s poljskim stvarima.²⁶⁴

Nakon zabrane o zaprimanju lista *Hrvatska Misao* u Hrvatsku, hrvatski su studenti odlučili pokrenuti novi list u suradnji sa svojim praškim slovenskim i srpskim kolegama. 28. i 29. srpnja 1897. godine u Zagrebu je održan sastanak na kojem je odlučeno da naslov lista treba odrediti redakcija u Pragu, ovisno o okolnostima. Za vlasnike lista određeni su Milan Heimrl, Svetimir Korporić, Milan Šarić, Franjo Poljak, Živan Bertić, Ivan Lorković, Vladimir Reisner, Vladimir Jelovšek, Jovo Banjanin i Svetozar Pribičević. O sastanku piše Franjo Poljak Hlaváčeku. Navodi imena vlasnika časopisa, raspravu o hrvatsko-srpskom sporu te navodi o čemu će se sve pisati: „Sastanak je trajao 28. i 29. prošlog mjeseca u „Streljani“ od jedno 3 do 7 sati popodne. (...) U novije doba kao da se Srbi ustručavaju [prekriženo boje] biti vlasnici. Tako bar čujem nešto od Lorkovića. A ispušteni su npr. Stipa i Krištof, koji bi svakako imali biti vlasnici. (...) Srbi će učiniti svoje, da steknu srpskih pretplatnika. – List će se povećati prema potrebi i okolnostima. (...)“

Korporić je obećao, da će pisati o ustavnosti, državi, politici itd. Lorković će pisati o djacima. Šarić će o pojedinim piscima. Dežman će pisati ocjene novih djela. Ja ću napisati, kad se riješim državnog ispita, izvješće o knjizi Muraköz i uopće o Medjumurju. Bertić će opet pokušati o pučkom mišljenju. Heimrl prema okolnostima. Reiszner je obećao, da će si uzeti ovaj thema: u kojem su razmjeru naše potrebe, da idu djaci na praktične,

²⁶³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 148.

²⁶⁴ Isto, 151.

gospodarske študije sa faktičnim polaskom ovih škola; kakav kontigenat većinom ide; koliko procenata tudjinaca u ovim zvanjima, ako ih prisposobimo s drugim, poimence činovničkim itd? Jelovšek će uzeti: kakovi su dohotci u ovim zvanjima; kakovi ljudi od hrv. vlade uživaju potporu, kamo ih vlada šalje i sve ljepše intimnosti, koje može Jelovšek kao sin nadzornikov lahko saznati. Banjanin je obećao [prekriženo: nacrt] pogled na savremenu srpsku literaturu. Ako još pribrojimo Tvoju radnju o agrarnom pitanju i narodnosti, Masarykovu o češkim preporoditeljima (?) i Švagerovu o slovenskim posujimicama (i Šalda?). (...)“²⁶⁵

Potkraj 1897. godine trebao se pojaviti prvi broj *Novog Doba* (kako je odlučeno da će se časopis zvati), s podnaslovom „List sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine, za književnost, politiku i socijalna pitanja.“ Ivan Lorković nije bio zadovoljan tim naslovom o čemu piše Hlaváčeku da za neke ljude povezivanje tih triju naroda znači „isto što i mutiti“ te je još uvijek prerano za takve poteze.²⁶⁶ Prvi broj *Novog Doba* izašao je u prosincu 1897. godine. Prilozi su objavljivani na hrvatskom, srpskom i slovenskom jeziku, ali ne i na ćirilici zbog nedostatka ćirilčnih slova u praškim tiskarama. Urednik i izdavač časopisa bio je Vicko Iljadica Grbešić iz Šibenika. Izašlo je ukupno deset brojeva (tri dvobroja). Posljednji se pojavio u srpnju 1898. godine. *Novo Doba* zadesila je jednaka sudbina kao i *Hrvatsku Misao*. Zabranjena je poštanska dostava u Hrvatsku čime je pretplatnicima bilo onemogućeno primanje lista. František Hlaváček imao je druge obaveze te nije mogao sudjelovati u uređivanju hrvatskih časopisa.²⁶⁷

Kada se pojavio prvi broj lista, jedan od vlasnika lista, Franjo Poljak piše Hlaváčeku kako je zadovoljan listom, zadovoljniji nego što je mislio da će biti te spominje i reakciju *Hrvatskog prava*: „1. mi se broj sviđa više nego sam mislio. Fuggerova je bilješka krasna. Ideali su uglavnom vrlo lijepi. Uvodni članak dakako. Slovenski članci se obično ne sviđaju – osobito Vuk in Kopitar nije za N. D. Da možemo poslati bismo vam „Tlapnje i ludorije *Novog Doba*“ iz Hrvatskog Prava. – Inače si stječe N. D. novih simpatija. Držim, da će biti pretplatnika. Javi, kako bude uspjela blagajna. (...)“²⁶⁸

²⁶⁵ Pismo Franje Poljaka Františku Hlaváčeku od 18. 8. 1897. godine iz Banije; Agičić, *Dragi Franta!*, 160-165.

²⁶⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154.

²⁶⁷ Isto

²⁶⁸ Pismo Franje Poljaka Františku Hlaváčeku od 22. 12. 1897. godine iz Banije; Agičić, *Dragi Franta!*, 172-173.

Od stranih književnosti najviše su objavljivani radovi čeških autora, te opisi društveno-političkog zbivanja u Češkoj, dok i sam naziv časopisa podsjeća na Masarykov list *Naše doba*.²⁶⁹

U uvodniku prvog broja naglašeno je kako hrvatska mladež kritički sve motri te kako se na novom putu približila srpskoj i slovenskoj. S obzirom na to da nije glasilo nikakvog određenog pokreta, nema niti određeni program te je nastavak na *Hrvatsku Misao*. Istaknuti su zadaci: proširenje narodnog preporoda na najšire slojeve, upućivanje studenata na pripreme za političku djelatnost te naglašavanje kulturnog rada.²⁷⁰

Osim ovog, hrvatski su studenti tiskali i *Glas ujedinjene omladine hrvatske, srpske i slovenačke*. List je tiskan u Beču. Izašlo je samo pet brojeva, a posljednji je bio dvobroj.²⁷¹

Generacija *Hrvatske Misli* i *Novog Doba* izuzetno je bitna za hrvatsku povijest jer je praško razdoblje njihovog života bilo doba njihove velike političke aktivnosti. Među njima je bilo i studenata s drugih visokih škola, ne samo češkog sveučilišta. Oni su utjecali ne samo na kolege studente u Hrvatskoj i drugim dijelovima Monarhije, već i na srednjoškolce koji su se tek spremali upisati fakultet. Prag kao „utopija slavenske uzajamnosti“ ostavio je velikog traga u njihovom budućem djelovanju, a oni koji su pristigli u Prag nakon „generacije iz 1895.“ okrenuli su se suradnji s njima. Unatoč tome što su časopisi *Hrvatska Misao* i *Novo Doba* imali književni značaj, među praškim studentima nije bilo značajnijeg književnika. Možemo navesti samo Živana Bertića i Vladimira Jelovšeka. Zato je svakako važno napomenuti da je praško razdoblje formiralo Radića u njegovim političkim nazorima, pogotovo zato što je on jedna od vodećih političkih osoba u hrvatskoj povijesti prve polovice 20. stoljeća.²⁷²

Studentska generacija iz 1908. godine

Kao što je već spomenuto u uvodnom dijelu o hrvatskim studentima u Pragu, druga veća, točnije najbrojnija grupacija hrvatskih studenata koja je „emigrirala“ u Prag bila je grupa studenata koja je to učinila 1908. godine, u znak protesta protiv političkog umirovljenja profesora Đure Šurmina, ujedno i zastupnika Hrvatske pučke narodne stranke koja je bila dio Hrvatsko-srpske koalicije. Točnije rečeno, postavši banom, Rauch

²⁶⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 154-155

²⁷⁰ Isto

²⁷¹ Isto, 154.

²⁷² Isto, 155-156.

je početkom 1908. godine stigao u Zagreb gdje su ga dočekale velike studentske demonstracije, a tadašnji dekan dr. Đuro Šurmin prisustvovao je demonstracijama, a da ih nije pokušao spriječiti. Zbog toga je Rauch donio dekret o njegovu umirovljenju, a profesora Gjuru Manojlovića s Filozofskog fakulteta, inače člana Srpske samostalne stranke koja je bila dijelom Hrvatsko-srpske koalicije te jednog od potpisnika rezolucije stranačkih pripadnika protiv Raucha, suspendirao je i podvrgao disciplinskoj istrazi.²⁷³

Takav je postupak kod studenata izazvao bojkot na koji je Rauch reagirao tako da je u ljetnom semestru ak. g. 1907./1908. privremeno obustavio nastavu na sveučilištu.²⁷⁴ U „eri progona i šikaniranja“ sveučilišnog života, opozicijske su novine vidjele ujedno i napad na hrvatski sveučilišni život, dok su režimske novine opravdavale vladinu odluku. Reakcija studenata bila je sveopći štrajk i ispisivanje sa zagrebačkog sveučilišta. U samo dva dana ispisalo se 240 studenata. Vlasti su naglašavale, da će, bez obzira na sve, sveučilište nastaviti s normalnim radom. No, nije se sve tako odvijalo. Naime, zbog tih je događaja odgođen početak ljetnog semestra za 2 tjedna, a rektor Milivoj Maurović otišao je na jednomjesečni dopust. Tek tada su *Narodne novine* (službene vladine novine, režimske novine, op. A. B.) navele kako je prof. Šurmin umirovljen jer se „podrugljivo smijao prostim pjesmama i napadima na bana Raucha što ih je banu priredila grupa studenata na zagrebačkom željezničkom kolodvoru neposredno nakon izbora potkraj veljače 1908. godine.“ Umjesto da ih u tome spriječi, postavio im se na čelo pozdravljajući novoizabranog zastupnika Ivana Lorkovića koji je upravo došao s birališta čime je sam sebe diskvalificirao s mjesta sveučilišnog profesora.²⁷⁵

Unatoč tome što su iste te novine pokušale prikriti postojeću krizu navodeći kako se tek mali dio studenata ispisao sa Sveučilišta u Zagrebu, 200-250 od ukupno 1465, prava istina bila je da je njih između 800 i 900 napustilo Zagreb i otišlo studirati u Prag, Beč ili Graz, dok ih je četrdesetak krenulo u Beograd ispraćeni brojnim građanima, a uz materijalnu pomoć Hrvatsko-srpske koalicije te grupe oko Mile Starčevića. Većina ih se zaputila u Prag gdje su bili jako dobro dočekani. Gradske su vlasti odredile privremeni smještaj za studente, a obećale su i drugu materijalnu pomoć. Privatne osobe prikupljale su novac, a obećana je i pomoć iz Husova fonda. U susret im je izašlo i praško sveučilište: oslobođeni su školarine, dobili su četiri posebna docenta, mogli su polagati ispite na

²⁷³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 164-166.; Gross, „Studentski pokret“, 463.

²⁷⁴ Gross, „Studentski pokret“, 463-464.

²⁷⁵ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 164-166.

hrvatskom jeziku, a mogli su polagati i državne ispite te je za njih bila otvorena posebna upisna knjiga. Rektor Jaroslav Goll osobno je primio izaslanstvo zagrebačkih studenata i izrazio im dobrodošlicu. Prije novopridošlih zagrebačkih studenata, poznato je da je na češkom sveučilištu u Pragu bilo upisano 110 studenata iz Hrvatske na pravnom te 12 na filozofskom fakultetu. O veličini štrajka govore brojevi preostalih studenata na zagrebačkom sveučilištu: devet na filozofskom, 21 na pravnom i 106 na bogoslovnom (ali oni u ovoj manifestaciji nisu sudjelovali).²⁷⁶

Naravno, kao i za prvu skupinu studenata o kojoj je u ovom radu bilo riječi, i ovi su studenti doma slali opise putovanja i prvih dojmova Praga. Ponovno do izražaja dolazi ideja slavenske uzajamnosti. Tako, primjerice D. N. Slavonac, kako je bio potpisan u *Obzoru* piše da su se njegove kolege većinom uputile u slavenski Prag, dok se onima koji su otišli na studij u Beč grad nije svidio jer je to „njemački grad, tudj.“ U istom je časopisu objavljen i putopis potpisan sa „-ša“ u kojem je autor naveo kako su Česima Hrvati najdraži južnoslavenski narod te kako prate događaje u Zagrebu preko češkog tiska. No, on je i ocijenio djelovanje dotadašnjih Hrvata u češkom javnom životu nedovoljnim što će promijeniti novopridošli studenti koji su došli s „ozbiljnim namjerama“, iskoristili ljubaznost Čeha i nastavili studij. Za hrvatske studente stanovi nisu bili skupi, hrana je bila jeftina i dobra, a ne samo da su učili češki jezik, već su išli i na akademske izlete. Istovremeno se tu našao i Stjepan Radić koji je odmah počeo držati tečaj češkog jezika tri puta tjedno.²⁷⁷ Katolička mladež u časopisu *Luč* navodi kako je među njima bilo mnogo onih koji su odlučno pristali uz štrajk jer je umirovljenjem profesora povrijeđena autonomija sveučilišta. Nisu bili zadovoljni organiziranjem puta za studentsku emigraciju jer u formiranom centralnom odboru nije bilo predstavnika njihove grupe. Za Prag priznaju da su ga se dotad bojali, ali kada su stigli navode: „Nijesmo poznavali mladog češkog katoličkog života, koji se divno razvija. U njemu hrvatski katolički akademičari u Pragu dobivaju nove snage i novih pogleda.“²⁷⁸

U *Pokretu* Mate Hanžeković navodi kako „u historiji hrvatskoga djačtva nema značajnijeg datuma od 5. svibnja“ kada su se studenti u 18 vagona iz Zagreba uputili u Prag gdje su imali priliku slušati istaknute profesore, poput Masaryka.²⁷⁹

²⁷⁶ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 166-169.; Gross, „Studentski pokret“, 463.; Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 389.

²⁷⁷ Isto, 167-168.

²⁷⁸ Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 390.

²⁷⁹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 167-168.

Jedan od zagrebačkih časopisa, *Hrvatski djak*, koji je još kao srednjoškolac pokrenuo Vladimir Jelovšek pod utjecajem Masarykovih ideja donosi osvrt jednog od glavnih organizatora odlaska zagrebačkih studenata u Prag, Slavka Vodovárke koji kudi Rauchovu vlast i stanje u Zagrebu. Naravno, cijela ova situacija poprimila je politički karakter u kojoj su Česi ispali dobročinitelji studentima izbjeglim „od tiranije koja se provodi u civilizovanoj, kulturnoj Europi“.²⁸⁰ Tako i u glasilu *Mlada Hrvatska*, jedan od vođa mladohrvatskog pokreta²⁸¹ Budislav Grgur Angjelinović hvali potez hrvatskih studenata koji su time „kulturni svijet“ upozorili na „magjarsku tiraniju u Hrvatskoj“.²⁸²

Kao potpuna suprotnost *Obzoru*, *Hrvatskom djaku* i *Mladoj Hrvatskoj*, Rauchove novine *Ustavnost* naglašavale su kako su studenti prevareni i da im u Pragu nije dobro. U njima se spominju pisma nekih studenata koji su pisali da im je život u Pragu nemoguć zbog skupoće i nedostatka novca te da se zbog toga namjeravaju brzo vratiti doma. S istim ciljem kao *Ustavnost*, pravaš Krešimir Kovačić u knjižici *Povijest jedne pobune i štrajka mladeži u perzijskoj satrapiji* (1908.) izvrgao je ruglu štrajk i studentsku emigraciju koja je bespotrebno digla veliku buku i galamu.²⁸³

Nekoliko mjeseci kasnije, u listopadu 1908. godine sveopća studentska skupština donijela je zaključak o prekidanju štrajka i povratku na Sveučilište u Zagrebu.

Od poznatijih povijesnih osoba, koji ne pripadaju ovim dvjema većim skupinama, ali su isto studirali u Pragu, spomenut ćemo hrvatskog književnika Julija Benešića (Ilok, 1883. – Zagreb, 1954.)²⁸⁴ te hrvatskog pravnik i publicista Božidara Adžiju (Drniš, 1890. – Zagreb, 1941.) koji je započeo studij 1910. godine u Pragu te na pravnom fakultetu doktorirao 1914. godine.²⁸⁵

²⁸⁰ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 168-170.

²⁸¹ Poslije 1903. godine u Hrvatskoj su se javile dvije nove političke struje. Prva je bila organizirana na katoličkim temeljima, a bili su okupljeni oko časopisa *Luč* i društva „Domagoj“ te im je cilj bio „čvrsta organizacije svega kat. daštva“, u vjerskom pogledu život po katoličkim načelima na svim područjima života i djelovanja, a u nacionalnom smislu zastupali su pravo hrvatskog naroda na slobodu i samoodređenje te ujedinjenje svih hrvatskih krajeva, ali „bez nasilna i prevratničkoga mijenjanja društveno-političke stvarnosti.“

Druga, dijametralno suprotna, bili su mladohrvati okupljeni oko časopisa *Mlada Hrvatska*, a nastali iz grupe pravaške omladine nakon što se Frankova stranka sve više klerikalizirala. *Mlada Hrvatska* bila je zapravo glasilo organizacije Starčevićanske akademske mladeži i nastojala je mlade pravaše vratiti na stare puteve pravaštva, „stazom Kvaternika, Kovačića i Kumičića“ s ciljem „političke i kulturne emancipacije Hrvatske“. Odbijali su ideju jugoslavenstva i klerikalizma. Tako da su ove dvije struje studenata često sukobljavale pišući jedna protiv druge do prosvjeda 1908. godine.; Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu*, 385-389.

²⁸² Isto, 390.

²⁸³ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, 168.; Isto

²⁸⁴ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6893> (15. 9. 2016.)

²⁸⁵ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=597> (15. 9. 2016.)

Student glazbe na praškom konzervatoriju 1884. – 1887. godine bio je hrvatski književnik Vjenceslav Novak (1859. – 1905.), dok iz ovih vremenskih okvira iskaču još neke povijesne ličnosti poput književnika Augusta Šenoa (1838. – 1881.) koji je u Pragu studirao pravo 1859. – 1861. godine, ali ga nikad nije završio. Tamo je upoznao i slovenskog kolegu s dugogodišnjom hrvatskom adresom Lovru Mahniča (1832. – 1866.) koji mu je poslužio kao inspiracija za njegovo književno djelo *Prijan Lovro*. Prag je u svoje okrilje primio i fizičara Nikolu Teslu (1856. – 1943.) koji je u Pragu jedan semestar studirao filozofiju 1879. – 1880. godine te je pohađao vježbe iz eksperimentalne fizike kod poznatog češkog fizičara Karela Domalípa. Nema podataka o tome da je završio studij na nekom praškom sveučilištu. Godine 1936. proglašen je počasnim doktorom Češke visoke tehničke škole, kao i Visoke tehničke škole u Brnu, a 1937. godine čehoslovački predsjednik Edvard Beneš dodijelio mu je najviše državno odlikovanje, Red Bijelog lava. Godine 2014. u Pragu, u gradskoj zoni Praha 6, u Dejvicama, blizu Češke visoke tehničke škole, postavljen je spomenik u čast Tesli u ulici koja nosi njegovo ime. Spomenik je postavila Gradska četvrt Prag 6 (Praha 6) na inicijativu Hrvatsko-češkog društva iz Zagreba uz financijsku pomoć Grada Zagreba i Hrvatskog veleposlanstva u Republici Češkoj. Spomenik prikazuje svjetleću kuglu i električno pražnjenje, a autori su češki kipar Stefan Miklov i arhitekt Jiří Trojan.²⁸⁶

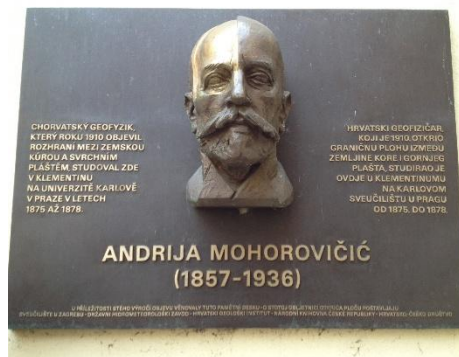
Slika 5. Teslina ulica i spomenik u Pragu (Praha 6, Dejvice)

Treba spomenuti i da je u Pragu studirao Tadija Smičklas (1843. – 1914.), hrvatski povjesničar, i to 1864. godine povijest i zemljopis, dok je Andrija Mohorovičić, hrvatski geofizičar u Pragu završio studij matematike i fizike na Karlovu Sveučilištu u Pragu

²⁸⁶ Bašić, *Hrvatski i slovenski studenti*, 30-31., 39., 47., 50.; <http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938>, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61021> (24. 9. 2017.)

(upisao ga je 1875. godine). Tijekom studija bio je predsjednik Društva hrvatskih studenata „Hrvat“, a jedan od profesora bio mu je glasoviti fizičar Ernst Mach. Spomen-ploča njemu u čast postavljena je 2011. godine u Nacionalnoj knjižnici Klementinum u Pragu, a izradio ju je češki kipar Martin Zet.²⁸⁷

Slika 6. Spomen-ploča hrvatskom geofizičaru Andriji Mohorovičiću u Klementinumu u Pragu

Također, jedan od studenata bio je i povjesničar književnosti Branko Vodnik (Varaždin, 1879. – Zagreb, 1926.), pravim imenom Aleksandar Drechsler koji je u Pragu studirao slavistiku na Filozofskom fakultetu, a studij je upisao 1901. godine.²⁸⁸ Povodom njegove smrti izašao je poseban broj časopisa *Jugoslavenska njiva* posvećen Vodniku. Osim pohvala te zapisa njemu u čast, u tom se broju donosi i njegov zapis o 25-godišnjici znanstvenog rada koju je ranije napisao. U tom je feljtonu zapisao nekoliko podataka o prvim radovima objavljenim u Pragu: „Kao student slavistike – taman ima 25 godina, štampao sam u Pragu (1901.) prvu svoju literarno-istorijsku studiju *Prvi hrvatski pjesnici*, povodom proslave 400-godišnjice hrvatske književnosti. Po stilu i shvatanju stare naše poezije, općeno se osjetilo, bila je prva moja knjiga, u poplavi teških filoloških rasprava, nešto novo. Jedva je moja knjiga stigla u Hrvatsku, jednoga dana donesu praški *Národní Listy* (28. februara 1901. br. 367.) u svom književnom prilogu Hlídka Literární oduševljeni panegirik o mome radu pod naslovom „Hrvatska literarna kritika u češkoj atmosferi“. Autor panegirika potpisao se imenom – Stjepan Radić.“²⁸⁹

²⁸⁷ <http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938> (15. 9. 2016.); <http://www.gfz.hr/sobe/andrija.htm> (25. 9. 2017.)

²⁸⁸ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65144> (15. 9. 2016.)

²⁸⁹ Vodnik, *Moj jubilej*, 142.

Splitski studenti na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu – „Štorija“ o Hajduku usred Praga

Za razliku od Karlova sveučilišta koje je najstarije srednjoeuropsko sveučilište čiji je osnutak datiran u davnu 1348. godinu, Češka visoka tehnička škola tj. sveučilište svoj postanak datira u 18. stoljeće. Kako na Sveučilištu u Zagrebu u razdoblju kojim se bavi ovaj rad nije postojao tehnički fakultet, tako je većina studenata odlazila na studij u druge dijelove Monarhije.²⁹⁰ Studenti koji su navedeni u ovom poglavlju, nisu obuhvaćeni analizom strukture studenata u prethodnim poglavljima.

Zasigurno, u ovom razdoblju najpoznatiji praški studenti jesu splitski studenti arhitekture i građevine koji su u najstarijoj praškoj pivnici *Ů Fleku* nakon odgledane utakmice praških nogometnih klubova „Slavije“ i „Spartaka“, odlučili da će u rodnom Splitu osnovati nogometni klub. Riječ je o Fabjanu Kaliterni, Lucijanu Stelli, Ivanu Šakiću, Vjekoslavu Ivaniševiću te Vladimiru Šori. Literatura o ovom razdoblju njihovih života ne postoji. Jedino što je razvidno iz matičnih knjiga upisanih studenata u Češku visoku tehničku školu 1900. – 1910. godine koje je autorica prilikom izrade rada pregledala jest da su živjeli u istom dijelu grada te da su jedno vrijeme Šakić i Stella bili sustanari.²⁹¹ Profesor Robert Plejić u svom radu o Niki Armandi, splitskom arhitektu koji je studij završio u Pragu donosi klasifikaciju na dvije generacije splitskih praških studenata: „Prvu generaciju splitskih arhitekata školovanih u Pragu čine Kaliterna, Žagar, Kodl, Celić i Ivačić – svi rođeni od 1886. do 1888. godine, dakle u drugoj polovini osamdesetih godina 19. stoljeća, a drugu Baldasar (1894.) i pet godina mlađi Armanda (1899.). Helen Baldasar započinje svoj studij 1911. godine na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu, dok cijela prva generacija arhitekata još studira. Kodl nakon 1911., a Kaliterna nakon 1912. prekidaju studij da bi nakon rata diplomirali, iste godine kad i osam godina mlađi Baldasar.“²⁹² Stoga će u ovom poglavlju prvenstveno biti riječi o Fabjanu Kaliterni i njegovu doprinosu razvoju splitskog sporta i arhitekture.

²⁹⁰ Bašić, *Hrvatski i slovenski studenti*, 84.

²⁹¹ Isto, 84., 96.

²⁹² Plejić, „Splitski arhitekt“, 228-229.

Slika 7. Skupina splitskih praških studenata među kojima su i osnivači Hajduka (Lucijan Stella sjedi prvi slijeva, Fabjan Kaliterna stoji prvi zdesna u gornjem redu i Vjekoslav Ivanišević sjedni prvi zdesna)²⁹³ i natpis o osnutku HNK „Hajduk“ u praškoj pivnici Ů Fleku koji je postavilo Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Češkoj i HNK „Hajduk“ 2001. godine

Unatoč tome što je upisao studij ak. g. 1906./7., Fabjan Kaliterna prekida studij arhitekture 1912. te ga nastavlja i završava tek nakon Prvog svjetskog rata, 1921. godine. Tijekom studija u Pragu, Kaliterna i njegove kolege imali su se prilike susresti sa sportovima kojih dotad u Splitu nije bilo. Godine 1908. organizirao je prvu vaterpolsku utakmicu u kojoj su igrali članovi „divljeg“ kluba „Šator“ koji su četiri godine ranije on i njegove gimnazijske kolege osnovali na Bačvicama, a ujedno i kolege praški studenti. Utakmica je odigrana na Bačvicama na improviziranom plivalištu omeđenom konopom i tikvicama te su plivači nosili crvene i bijele kapice po uzoru na češke igrače.²⁹⁴

Godine 1911. s Lucijanom Stellom, Ivanom Šakićem, Vjekoslavom Ivaniševićem te Vladimirom Šorom u Pragu je došao na ideju utemeljenja Nogometnog kluba „Hajduk“. Prvu značku s hrvatskim povijesnim grbom koja se i danas koristi izradio je Šore. Nakon toga su s opremom tj. kožnatom loptom pristigli u Split gdje su organizirali momčad, a

²⁹³ Gizdić, *Fabjan Kaliterna*, 13.

²⁹⁴ Isto, 14.

Kaliterna ih je počeo trenirati. Studenti su predali molbu za odobrenje osnivanja kluba Carskom namjesništvu u Zadru koje ju je odobrilo 13. veljače 1911. godine te se taj datum i danas slavi kao „Hajdukov rođendan“. Zanimljivo je da je za voljeni klub odigrao samo jednu utakmicu i to iste godine kada je i osnovan.²⁹⁵

No Kaliternina sportska djelatnost ne prestaje osnutkom Hajduka. „Godine 1913. bio je suorganizator prvoga plivačkoga natjecanja, a 1914. začetnik Veslačkoga kluba „Gusar“. Između ratova bio je član Jugoslavenskoga olimpijskoga odbora te suutemeljitelj i član Splitskoga olimpijskoga pododbora. Godine 1936. predsjednik je kluba „Hajduk“ te član upravnih odbora Splitskoga nogometnoga podsaveza (SNP), Jugoslavenskoga plivačkoga saveza (osnovan 1921.), klubova „Jadran“ (utemeljen 1924. godine kada Pomorsko sportsko društvo „Baluni, osnovano četiri godine ranije mijenja naziv u Jugoslavenski sportski klub „Jadran“) i „Gusar“. Djelovao je i kao savezni nogometni sudac, predsjednik Zbora nogometnih sudaca SNP-a te plivački, vaterpolski, veslački i atletski sudac. Bio je predsjednik Organizacijskoga odbora Europskog veslačkog prvenstva 1932. godine. Bavio se i hazenom, atletikom, biciklizmom i zrakoplovstvom.“²⁹⁶

Kaliterna je ostavio veliki trag i u svojoj primarnoj djelatnosti, arhitekturi. Projektirao je preko 200 objekata u Splitu, što novogradnje, što pregradnje stambenih kuća i vila. Od mnogobrojnih zgrada ovdje ćemo istaknuti samo neke: „zgradu Oceanografskog instituta (1939., današnji Institut za oceanografiju i ribarstvo na rtu Marjana s tradicionalnim trijemovima), rustični ogradni zid s ulazom i pristupnim zgradama Meštrovićeve palače na Mejama (1929.), stambeno-poslovnu kamenu palaču Trgovačko-obrtničke komore na Matejuški (1930.), nadogradnju kata i trijema s istočne strane carinarnice i putničkoga ureda na današnjem Gatu sv. Petra (1929., s A. Kellerom). Vodio je izgradnju Doma Veslačkoga kluba „Gusar“ u gradskoj luci (1926. – 1927). Izradio je studije za izgradnju zapadne obale splitske luke (1919. i 1940.) te sudjelovao u natječaju za Bansku palaču (1930., otkup, tj. banovinu, op. A. B.). Objavio je brojne stručne rasprave u novinama *Novo doba* o prostornom uređenju Splita.“²⁹⁷ Zbog svega navedenog, a to je samo dio njegova „stvaralačkog“ opusa, uistinu je zavrijedio naziv „otac splitskog sporta“, te je jedan od najvećih splitskih i hrvatskih arhitekata koji je

²⁹⁵ Gizdić, *Fabjan Kaliterna*, 14-28.

²⁹⁶ <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=17783> (27. 9. 2017.); Gizdić, *Fabjan Kaliterna*, 46-49.

²⁹⁷ Isto

svojim djelovanjem „najlipšem gradu na svitu“ ostavio iznimno duhovno, ali i kulturno naslijeđe.

*Slika 8. Zgrada Oceanografskog instituta
(1939., današnji Institut za oceanografiju i ribarstvo na rtu Marjana)²⁹⁸*

Zlatna prijestolnica hrvatskih studenata

Prag kao sveučilišni grad i jedno od središta kulturnog života u Austro-Ugarskoj Monarhiji bio je jako privlačan hrvatskim studentima s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Taj blještavi velegrad i utopija „slavenske uzajamnosti“ bili su dodatni poticaj za odlazak na studij tamo. Državni sustav u kojem se diploma stečena u austrijskom dijelu nije priznavala u ugarskom dijelu Monarhije i obrnuto, kao i bolja prometna povezanost unutar austrijskog, odnosno ugarskog dijela, a loša međusobna povezanost tih dvaju dijelova, dodatno je naglašavala rascjepkanost hrvatskih zemalja, ali i doprinosila tome da su studenti iz Dalmacije i Istre odlazili prvenstveno na studij u austrijski dio Monarhije (Beč, Graz, Prag...) dok je studentima iz Hrvatske i Slavonije bilo isplativije studirati u Zagrebu ili Budimpešti.

Osim navedenog, hrvatski su studenti u Pragu imali puno veći izbor fakulteta. Jedini tada sveučilišni hrvatski grad bio je Zagreb čije je sveučilište tek stasalo i postupno se širilo. Dodatni poticaj bio je tada popularni profesor Masaryk sa svojom politikom „sitnog rada“ kojom su bili inspirirani tadašnji hrvatski studenti, prvenstveno pravnici, tj. nova

²⁹⁸ <http://mapio.net/s/60068448/> (27. 9. 2017.)

generacija hrvatskih političara predvođena njihovim „idejnim vođom“ Stjepanom Radićem.

Broj hrvatskih studenata nije bio ustaljen prije 1882. godine što je značilo da je u Pragu povremeno studirao neki Hrvat, ali nakon te godine došlo je do porasta hrvatskih studenata u tom gradu. Godine s najbrojnijom hrvatskom studentskom populacijom u Pragu u razdoblju kojim se rad bavi, bile su 1895. i 1908. godina, a poticao ih je i Stjepan Radić koji je smatrao da se Hrvati trebaju ugledati na Čehe od kojih će puno toga naučiti.

Hrvatski studenti u Pragu studirali su ne samo na Karlovu sveučilištu u Pragu (češkom i njemačkom), već i na akademijama i tehničkim fakultetima.

Tijekom studija slali su svojimima doma pisma opisujući im kako su se snašli u novom gradu, što im još treba poslati, koliko novaca im je dovoljno mjesečno, dok su se neki upisali, ali im je bilo preskupo stanovati u Pragu pa su dolazili samo polagati ispite, a u semestre su ih upisivali kolege koje su se preselile u Prag. Oni koji su u Pragu živjeli tijekom studija, uglavnom su stanovali u istom dijelu grada, a udruživali su se u studentska udruženja poput „Slavije“ te surađivali s kolegama slovenske i srpske nacionalnosti, a neki su pokrenuli i časopise, poput *Hrvatske Misli* i *Novog Doba*.

U svakom slučaju, studij u Pragu obogatio ih je i u obrazovnom i političkom smislu te su po povratku u rodni kraj ili u neki drugi dio Hrvatske donosili nove ideje i doprinisili svojoj sredini. U tom je smislu posebno zanimljiva priča o splitskim studentima okupljenim oko inženjera Fabjana Kaliterne, istinskog „oca splitskog sporta“ koji je u „najsportskijem gradu u Hrvatskoj“ doprinio razvoju plivanja, vaterpola, nogometa i raznih drugih sportova, a zadužio je Splićane osnivanjem „Hajduka“, „Gusara“ i „Jadrana“ pa tako i svojom primarnom, arhitektonskom djelatnošću.

Nažalost, ova je tema još uvijek nedovoljno istražena i to ne samo u ovom vremenskom okviru, već i u razdoblju između Prvog i Drugog svjetskog rata jer je i tada velik broj Hrvata studirao u Pragu. No to bi zahtijevalo detaljnije istraživanje.

Popis tablica:

Tablica 1. Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu (1882. – 1918.)	102
Tablica 2. Hrvatski studenti prema vjerskoj pripadnosti	103

Popis slika:

Slika 1. Crkva sv. Norberta i spomen-ploča Mariji i Stjepanu Radiću u toj crkvi.....	109
Slika 2. Franjo Josip I. označava kraj radova na zgradi HNK u Zagrebu (lijevo) i svečani doček	112
Slika 3. Vlaho Bukovac, Živio kralj.....	112
Slika 4. Kavana Slavija u kojoj su se okupljali hrvatski studenti.....	120
Slika 5. Teslina ulica i spomenik u Pragu (Praha 6, Dejvice)	134
Slika 6. Spomen-ploča hrvatskom geofizičaru Andriji Mohorovičiću u Klementinumu u Pragu	135
Slika 7. Skupina splitskih praških studenata među kojima su i osnivači Hajduka (Lucijan Stella sjedi prvi slijeva, Fabjan Kaliterna stoji prvi zdesna u gornjem redu i Vjekoslav Ivanišević sjedni prvi zdesna) i natpis o osnutku HNK „Hajduk“ u praškoj pivnici Ů Fleku koji je postavilo Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Češkoj i HNK „Hajduk“ 2001. godine.....	137
Slika 8. Zgrada Oceanografskog instituta.....	139

Bibliografija

Izvori

Korespondencija

Agičić, Damir, ur. *Dragi Franta! Hrvatska korespondencija Františka Hlaváčeka (1896. – 1904.)*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.

Krizman, Bogdan, ur. *Korespondencija Stjepana Radića (1885. – 1918.)*, I. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1972.

Memoarska i autobiografska proza

Peršić, Ivan. *Kroničarski spisi*. Zagreb: Državni arhiv u Zagrebu – Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2002. (priredio Stjepan Matković)

Radić, Stjepan. *Uzničke uspomene*, I. Zagreb: Naklada Slavske knjižare Stjepana i Marije Radić, 1929.

Časopisi

„Što hoćemo?“ (an.), *Hrvatska Misao*, 1897, br.1: 1-4.

Vasárnapi Ujság - 42. évfolyam, 43. szám, 1895. október 27. 1/11

Literatura

Agičić, Damir. *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Ibis grafika, 2000. Unutar knjige nalaze se tri ranije objavljena rada: „Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu 1882. – 1918.“, „Stjepan Radić i Česi“, „Susreti Hrvata i Čeha koncem 19. stoljeća“.

Bašić, Anamarija. „Hrvatski i slovenski studenti u Pragu krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, diplomski rad, Filozofski fakultet u Splitu, 2016.

Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A579/datastream/PDF/view>

Gizdić, Jurica. *Fabjan Kaliterna – otac splitskog športa*. Split: Splitski savez športova, 2004.

Gross, Mirjana. „Studentski pokret 1875. – 1914.“, U: *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, knj. 1, ur. Jaroslav Šidak, 451-479. Zagreb: Sveučilište, 1969.

Janjatović, Bosiljka. *Stjepan Radić: progoni – zatvori – suđenja – ubojstvo (1889. – 1928.)*. Zagreb: Dom i svijet, 2003.

Luetić, Tihana. *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874. – 1914.)*. Društveni život, svakodnevnica, kultura, politika. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Plejić, Robert. „Splitski arhitekt Niko Armanda – arhitektonski modernizam i povijesni prostor“, *Kulturna baština* (2011), br. 37: 227-258.

Vodnik, Branko. „Moj jubilej. Refleksije o 25-godišnjici naučnoga rada“, *Jugoslavenska njiva*, godina 10., knjiga 1. (1920), br. 4: 142-143.

Vranješ-Šoljan, Branka. „T. G. Masaryk i nova Europa nakon Prvog svjetskog rata“, *Radovi – zavod za hrvatsku povijest*, vol. 37 (2005): 213-232.

Internetski izvori:

<http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/> (18. 4. 2017.)

<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en> (15. 9. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41342> (24. 4. 2017.)

<http://hrad-karlstejn.eu/> (15. 9. 2016.)

<http://croatia.ch/zanimljivosti/111014.php> (15. 9. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6893> (15. 9. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=597> (15. 9. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65144> (15. 9. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39649> (15. 9. 2017.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39258> (17. 9. 2017.)

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51697> (24. 9. 2017.)

www.elitepaintings.com (19. 4. 2016.)

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61021> (24. 9. 2017.)

<http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=17783> (27. 9. 2017.)

<http://arhiva.dalje.com/hr-scena/najvei-na-svijetu-u-pragu-otkriven-spomenik-nikoli-tesli/520938> (24. 9. 2017.)

<http://www.gfz.hr/sobe/andrija.htm> (25. 9. 2017.)

<http://mapio.net/s/60068448/> (27. 9. 2017.)

<http://www.janosik.cz/reference/kavarna-slavia/> (19. 4. 2016.)

www.prazskypatriot.cz (19. 4. 2016.)

SUMMARY

The paper deals with Croatian students in Prague at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, more precisely between 1882 and 1918. The main part focuses on Croatian students in Prague after 1882, particularly Stjepan Radić who studied there for 2 years, but who had a big influence on the other Croatian students convincing them to study in that 'heart of Europe'. There were two strong groups of Croatian students in Prague. The first one being the generation of 1895 which dropped out of the University of Zagreb after the incident with the burning of the Hungarian flag. They were publishing two magazines: Hrvatska Misao and Novo Doba. The second group, from 1908, dropped out the University of Zagreb after the political retirement of the professor Đuro Šurmin. The author discusses both groups and tries to explain the main reasons for studying in Prague as well as discussing the students from Split and their influence on the sports and architecture in their hometown.

Keywords: *Slavic solidarity, Charles University in Prague, T. G. Masaryk Stjepan Radić, students' letters, František Hlaváček, Croatian and Slovene association, Slavija, Hrvatska Misao, Novo Doba, professor Đuro Šurmin, 1895, 1908, students from Split*